

NÉHÁNY SZÓ

AZ

ŐSISÉG

ÉS

A' KÖRÜLE TEENDŐK IRÁNT.

TEKINTETTEL

MÉLTÓSÁGOS GOSZTÓNYI MIKLÓS ÚR RÖPIRATÁRA.

Írta

ZALAY ALAJOS,

UDVARI TANÁCSOS, EGYKORI ORSZÁGBÍRÓI ÍTÉLMESTER, JELENLEG A DEBBECZBNI
E. BIR. KIR. VÁLTÓTÖRVÉNYSZÉK ELNÖKE.

Szép haza, dicső haza,
Magyarnak édene —
Adjon rád örök napot
A népek Istene.

Bajza.

Nyomatott Landerer és Heckenastnál.

1841.

ELŐSZÓ.

Azon tárgyak iránt, mellyek felől alkalmas bizonyossággal fel lehet tenni, hogy a' legközelebbi országgyűlés teendői közé tartozandnak, a' nagy közönség figyelmét felhíni, ha pedig ez már megtörtént, a' tárgyat mindenoldalról taglalni, hazafiúi kötelesség. E' tárgyak között az ősiségnek maga helyét el kell foglalnia.

Nem egyedül magán-, de köz-jogi rendszerünk 's nemzetiségünk is kapcsolatban van az ősiséggel, és éppen ezen meggyőződésnél fogva, szerző az ősiségnek elvileg pártolója lenni meg nem szűnik.

Az e' részbeni nézeteket rendszerünk történeti fejlődésének előterjesztése nélkül kifejtteni, következőleg az értekezést igen rövidre, vagy éppen néhány sorra szorítani, nem lehetett, – következőleg szükséges volt közjogi állásunkat legalább fő vonalban, magánjogi és adományozási, valamint perlekedési rendszerünket pedig körülményesen ugyan, de kitelhető rövidséggel érdekelni.

És ki akarna örökös pert? ki kívánna birtok-ingadozást? ki ellenzené makacsul a' jogoknak tiszteletbentartása mellett eszközlendő úrbéri örök-megváltást? ki veszi rász néven a' gyakorlatilag helyesen alkalmazandó birtok- és hivatal-képességet? ki az, ki hazánk' kifejlődését szíve' legszebb óhajtásának céljául nem tűzte ki? ki az, ki üdvös hatású hitel-intézetet, 's minden éhez megkívántató eszközöket nem óhajt? ki az, ki a' köz jólét előmozdítására adózni nem akar? És mind ezeknek az ősiség, a' czélszerűen módosítandó ősiség, akadályt, vagy gátot éppen nem tesz. – De viszont ki az, kinek keblét nem főképpen hevítené a' nemzetiség érzetének szent tüze? A' mit szeretünk, azí féltjük. A' jogokat"– a' mennyiben lehet – nem kell egymásnak alá rendelni, de megegyeztetni. Ezen szempontbóli kiindulás rendszerint célra vezet. Szándékosan még magán falak közt is megsérteni, soha senkit sem akartam, és ha ez a' legjobb akarat daczára még js megtörtént, vagy megtörténendik, mindenkitől bocsánatot kérek. Ha hazámnak csak legkevésbbé is hasznos szolgálatot teendek, boldog leszek. Legyes-Bényen, boldogasszony hava 6-ikán 1847.

A' szerző.

I.

Olly határozottan, 's oily hévvel, mint az „Ősiség” című munkának érdem- és tudománydús szerzője legközelebb birtok- és törvénykezési rendszerünk tekintetében nyilatkozott, csak az emelhet szót, kiből keblének tiszta meggyőződése beszél, és tör ki; ki volna tehát az, ki, habár lényegesen eltérő véleményt táplál is, az olly tiszta kútfőből eredő ellenvéleményt ne tisztelné? – Uraim! egész ellenzéki sereg, kik az ősiség tárgyában eddig töredékeket mutogattatok elő, vagy még mutogatni akartatok – jó szándéktoknak 's más tárgybani jártasságtoknak tisztelet, becsület – némuljatok el, szólt a' beavatott; az ősiségnek árnyékoldalai le vannak leplezve. Sokkal becsesebb ama hoszszú évek során fenállott fejlethetlen viszonyokrai való visszaemlékezete jelen igénytelen értekezés szerzőjének, mintsem hogy ünnepélyesen ne nyilvánítaná, miszerint az „Ősiség” című munka tisztelt szerzőjével a' nagy közönség előtt szóváltásba bocsátkozni távolról sem akart; nyilatkozott szerző e' tárgyban már ezelőtt négy évvel nyilvánosan, nyilatkozandó volt baráti felszólítások következtében jelenleg is; de miután az „Ősiség” című munka megjelent, nem lehet e' tárgy felől többé a' nélkül értekezni, hogy a' figyelem főképpen az ott állítottakra ne fordítassék; szolgáljon azonban annak kezességéül, miszerint ezen értekezésnek éppen nem célja a' szóváltás, azon nyilatkozat, hogy szerző az e' tárgybani vitatkozást részéről berekesztetnek tekintendi.

Sem többről, sem kevesebbről nincs szó, mint arról, hogy eddigi birtok- és törvénykezési rendszerünkről mondjunk le, fogadjunk el külföldit, állíttassék olygarchia, 's következőleg a' közép- és kis-nemesség semmisíttessék meg.

Az európai legrégebbi intézmények megdöntéséről van a' szó, azon intézmények, melyek mellett a' magyar sok századok során ama zivatarok között megállott, melyek egén számtalanszor öszve csoportoztak.

Ha a' múlt időkre a' történetírás szövegébenél visszatekintünk, igen sokat fogunk találni intézményeinkben, melyek az onokáktól gondoskodó eleik irányában örökös hálát kívánnak, 's az örökösök szíveit az eldődök rendeletének erős megtartására felhívják. Azonban

Mindenek viszontagság alá vannak vetve, egyesek úgy mint nemzetek és alkotmányok. Ha ütött az óra, nyugodjunk meg benne, de tegyük nyugalomba az elhunytat ama kegyelettel, mellyet minden, mit az idő szentesített, méltán igényel és követel; minden esetre pedig és mindenek előtt mindnyájan, kik a' tárgyhoz akár eddig szólottunk, akár ezután szólándunk, értsük meg egymást, mert „res humanasneque lu g ere, ne que rider e, sed int elli g er ekésekor azután bár mi történjék,

Buzgón leomlom színed előtt, dicső!

— — nem, nem lehet az gonosz,

'Mert a' te munkád!

és senki sem lesz, a' ki ezután is hívebben követné Verbőczy elvét, de csak annyiban, hogy „non jam de Lege, sed secundum Legem.”

Nincs nemzet, mellynek akár köz-, akár magán-jogi rendszere az égből írva esett volna.

Minden alkotmánynak, minden köz-és magán-jognak bölcsője a' szokás.

Maga a' minden hűbéri jogoknak törzsöke és kútforrása, a' longobardi hűbéri jog, szokások öszveírásából alkotott,

összeírta egy magános ember a' szokásokat, és ezen összeírás a' vele élés által törvénynyé lett.

Maga Tribonianus a' hűbérivel ellenkező római törvények összeírója, nem a' császároknak hozott törvényeit írta össze, hanem csak azokat, mellyek szokásban voltak, jegyzetté fel, és törvényerővel bírt munkája, mert a' szokás megszentésítette.

Már szent István a' fiának adott intéseiben mondotta: „grave tibi est hujus climatis tenere Regnum nisi imitator consvetudinis anteregn antium exstiteris Regum – és: quis Graecus regeret Latinos Graecis moribus, aut quis Latinus Graecos Latinis regeret moribus? nullus.

Számtalanok már az Árpád-korszaki királyok alatt hozott törvényeink, mellyek a' consvetudokat elvileg tiszteletben tartandóknak 's törvény-erejűeknek hirdetik, és már az ezen házbóli királyok hittelt kötelezték magokat, hogy a' szokásokat megtartandják, és így ha valahol tiszteletben tartattak a' szokások, az honunkban volt; ebből azonban éppen nincs szándokunk a' „morepatrio” kifejezés által nevetségessé tett szokásokat védelmezni, hiszen ez nem is annyira köz-, vagy magán-jogi rendszerünket, mint inkább és legközelebb anyagi jélétünknek tekinteteit érdekli.

Voltak országgyűléseink, voltak a' megyéknek, voltak egész kerületeknek, mellyek t. i. több megyékből álltának, gyűléseik, mellyeken a' köz- és magán-jogi viszonyok elintéztettek, és pedig a' mint már a' 13-ik századi oklevelek tartják: „cum consvetudine laudabili a Sanctis progenitoribus Regibus approbate.”

Azonban ne ereszkedjünk jelenleg bővebben annak fejtegetésébe, hogy mikor, mennyiben és miképpen fejlettek ki közjogi viszonyaink, és mi része volt ebben a' szokásnak? maradjunk főképp a' magánjog mellett, 's a' közjogra csak anyyiban ereszkedjünk, a' mennyiben e' kettő össze van forrva.

Akár birtoklatunk, akár igazságkiszolgáltatásunk rend-

szerét tekintjük, megláthatjuk, hogy a' szokásnak és gyakorlatnak ereje eldöntő volt. Ez törvényt alkotott, ez az írott törvényt nemcsak kipótolta, de el is törölte; ez törvényt magyarázott, ez az okleveleknek életet adott, vagy azokat elölte, ez az okleveleknek hiányait kipótolta, a' szabályoktól eltéréseit kiegyenlítette.

Különösnek tetszhetik p. o., ha a' beiktatás az adományt megelőzi, és mégis hányszor történt meg, hogy parancsolta a' király, miszerint kiküldöttje nézné meg az ajándékképpen felkért földet, *utrum ad collationem regiam p e r t i n e a t?* a' kiküldött pedig úgy találván, hogy királyi adományozás alá tartozik, egy úttal a' beiktatást is végbevitte a' nélkül, hogy megbízatása lett volna, és csak azután adatott ki az adománylevél, és ha veleélés által lelkesített, megvolt a' jog.

Már a' pecsétben, már a' írásmódban többféle különbségek voltak, és itt is a' szokás, az *usus* egyenlítette ki az eltéréseket.

E' mellett azonban, hogy a' szokás így munkálkodott, adomány és perlekedést 's igazságkiszolgáltatási rendszerre befolyt, hozattak írott törvények is, de ezek bizonyos rendszerbe nem vétettek, mind csak alkalomnak születtei voltak, ezen felül pedig az írott törvények, vagy is a' királyok *decretumai* öszve nem szedettek, törvénykönyvbe nem vezettettek, hanem kéziratokban főképpen a' papoknak, ítélőmestereknek és prókátoroknak kezein fordultak meg, minek következése az lett, hogy akármennyi, és pedig legnevezetesebb törvényeket magokban foglaló *decretumok* ama zavaros időkben vagy eltévedtek, vagy éppen elvesztek.

Érezték ezen zavaroknak eredményeit eleink; ők tehát, kik a' fegyverek csattogása között is a' törvény és igazság kiszolgáltatását különös figyelmökre méltatták, már 1507-ikben elrendelték, hogy valamennyi *decretumok* öszveszedessenek 's törvénykönyvbe foglaltassanak; ez ugyan halasztatott, mert II. Ulászló Verböczy Istvánt országbírói ítélőmestert előbb

a' törvénykezési és törvénynyé vált szokásoknak összeírásával bízta meg, a' ki is 1514-ikben ismeretes hármaskönyvét a' fejedelemnek bemutatta, és már a' királyhoz intézett szavaiban megmondotta, hogy illy munka egy ember vállaira nagy teher, és mi szempontból fogják azt sokan tekinteni? megjövendölte, a' mint hogy saját azon 1514-ikben a' decretumok összevedése újra megrendeltetvén, egyszersmind az is határozottak, hogy valamennyi decretumok kiegyenlítsessenek, a' király által megerősítessenek és minden megyének megküldessenek. Tetszenek, nem tetszenek a' mostani kornak azok, miket Verböczy összeírt, azt ő szeme előtt nem viselhette, összeírta a' szokásokat és munkáját korának törvénytudó! a' király parancsára megvizsgálták 's helyeselték. „Nemo a li tem id sibi persvadeat, mond Verböczy, me tantum mihi author itatis vendicasse, ut novas aliquas Leges afferre, ac superaddere fuerim a u s u s, sede a duntaxat, quae a m a joribus meis accepi, quaeque observari in p ertractan dis Judiciis, Causisque discutiendis vidi, audivi, didici, in u n um quasi volumen contuli, ac digessi, consilio tarnen cum caeteris meis collegis et patrii juris, ac consuetudin um non ignaris prius communicato.”

1527-ben 's 1550-ben ismét a' törvények rendbeszedése rendeltetvén, dicső I. Ferdinándunk meghagyásából már több törvénytudók fogtak a' munkához, és Verböczynek hármaskönyvét négy részre osztották, a' címeket más sorba tették, különben pedig lényegest a' munkából sem el nem vettek, sem hozzá sokat nem adtak; azt azonban tisztán kimondották: miszerint a' nemzet a' római törvényektől többekben lényegesen eltávozván „*proprium sibi, ac peculiare moribus, institutoque patriae convenientissimum jus condere, atque inducere visum est.*”

Miért nem nyert ezen munka királyi helybenhagyást?

annak oka nem a' magánjogi körre tartozik; elég az, hogy helybenhagyást nem nyert, és Verbóczy munkáját, melly országgyűlésileg elfogadva nem volt, a' hatalmas consvetudo törvény erejére emelte. –

És a' Verbóczy munkájának tetteles elfogadása után kezdődött az a' szokás, hogy a' prókátorok a' hármaskönyvnek czímeire hivatkoztak, mert azelőtt, a' régi perbeli iratok szerint csak azt kérték a' bírától, a' mit az igazság hoz magával, a' bíróra bízván azt, hogy írott vagy szokásbeli törvényen fogja-e alapítani ítéletét? Végre

Rudolf császár és király Mossóczy nyitrai püspök Telegdynek segítsége mellett a' decretumokat öszveszedegette 's kinyomatta, és így keletkezett törvénykönyvünk a' Corpus Juris, melly ugyan országgyűlésileg el nem fogadtatott, de ismét a' veleélés által törvénynyé lett.

Verbóczyre csak a' szokásbeli törvények öszveírása levén bízva, őt azért, mivel az írott törvényeket öszve nem írta, okolni nem lehet. Mossóczy és Telegdy éppen, és egyedül csak önszorgalmukból szedték öszve a' decretumokat, ők tehát magok érdemével minden esetre bírnak, de önkint megvallják, hogy csak a' jobb 's nevezetesebb törvény-cikkeket szedték ki, 's hogy némellyeket beírni resteltek, némelly decretumokat, mellyek kezeiken megfordultak, egészen kihagytak, és így az lett törvény, a' mit ők azzá tettek, ámbár némelly általok kinyomatott decretumoknak sem eleje, sem bevezetése, sem hitelességre mutató bezárása nincs.

A' fáradhatlan Kovachich Márton hiteles alakban egész az Árpádi háztól kezdvén a' 16-ik századig terjedő 's egy egész könyvet képező decretumokat szedett öszve, mellyek a' legnevezetesebb mind magán, mind főképp közjogi törvényeknek kincstárai; de hasztalan hivatkoznék valaki bíróságok előtt ezen törvényekre, mert ezeket Mossóczy ki nem nyomatta, 's a' vele élés és szokás nem szentesítette. – Sőt a' mi több, Mossóczy 4-ik Béla, 5-ik István, 4-ik László és 3-ik András királyainkról egész bátorsággal azt írja: „hi Reges

nulla ediderunt Deer et a,” pedig már most decretumaik megvannak, ‘s olly törvényeket foglalnak magokban, hogy ha azokat Verböczy olvassa, látta volna, miszerint egynemellyek, miket ő a’ szokásnak tulajdonított, világos törvény által voltak megrendelve.

A’ 17-ik század elején hozott törvények által is sürgetett a’ decretumoknak, sőt mivel azon szokás volt, hogy a’ perek a’ feleknél hagyattak, a’ pereknek is rendbeszedése ‘s a’ törvényeknek jobbítása; azonban ezen rendeletek is siker nélkül maradván, 1715-ben a’ törvények ‘s törvényszékek javítása iránt készítendő munkálat országos küldöttségre bízott, de a’ mellynek munkálata csak abból állott, hogy a’ küldöttség Verböczy hármaskönyvének czímeire észrevételeket tett, és így 1723, és 1729-ben sok, mind köz-, mind magán-jogi sarkalatos törvények hoztak, de törvénykönyv nem készített, mellynek azonban szüksége mindinkább feltűnván, 1790-ben ismét országos küldöttség neveztetett, ‘s ez a’ munkát el is készítette, de a’ melly országgyűlési megvizsgálás alá harmincz évek alatt nem kerülván, végre 1827-ben a’ rendszeres és az adnistrationak minden ágaira kiterjesztendő munkának elkészítése szinte országos küldöttségre bízott, melly mind bölcseséggel, mind tapasztalással dús férfiakból álló testület, a’ roppant tudományú és mély belátású statusférfiúnak, a’ halhatatlan nevű ‘s örök emlékezetű nádorispánnak vezérlete alatt olly munkát készített, hogy ha az törvénynyé lesz, sok súrlódások és kifakadások megelőztesnek, ‘s az ország, ősi alkotmányának alapján újjá születik. Azonban az országgyűlési megvizsgálást ezen munkálat is kikerülte, és így rendszeres törvénykönyvünk mind ez ideig nem lévén, mai napig is mind köz-, mind magán-jogi tekintetben alkalmoszülte írott törvények és régi szokások mellett létezőnk. Hogy tehát rendesen kidolgozott törvénykönyvünk nem volt, ‘s jóformán alig lehetett, és hogy ennél fogva bíránk néha tévedhettek, annak okát az ősiségnek tulajdonítani nem lehet.

Ezeket szükséges volt előre bocsájtani a' végett, hogy midőn birtok- és törvénykezési rendszerünkbe nézendünk, mind a' szokáshoz ragaszkodni, mind pedig a' Mossóczy által ki nem nyomtatott, de a' nagyérdemű Kovachich-i Márton által újjal kimutatott törvényekre is szabad legyen néha hivatkozni.

Kormányzásunk formája mérsékleti monarchico-aristocratica, mellyben a' királynak mindig elválaszthatlan attribútuma volt a' korona.

Monarcha külső fény nélkül, melly a' királyiszéket körül sugározza, nem képzelhető, ez pedig csak úgy eszközölhető, ha nem minden fekvő vagyon forgandó, hanem bizonyos családokhoz eresebben van kötve; mert ha ez nem így van, hanem a' birtok ma ezé a' herczegé, holnap amazé a' becsületes póré, vagy mesteremberé, vagy éppen jövevényé: akkor vagy despotismusnak, vagy, mivel ez a' mostani korszakban már csak műveletlen népek között tartózkodhatik, democratiának kell következni.

Ez utóbbihoz nemzetünk még akkor sem volt hajlandó, midőn a' műveletlenségnek legnagyobb fokán állva, Ázsia belsejéből kiköltözött; mert akkor is fővezért választott's ezen méltóságot a' választottnak nemzetségéhez kötötte. Egyébiránt talán felesleges is a' dolgot illy fent kezdeni, mert úgy látszik, hogy a' régi rendszereknek fentartására egyedül a' régiség most már csekély istáp; de miután a' réginek eldöntéséhez sokan, kik nem éppen szakértők, is vállalat vetnek, szükséges, hogy mielőtt a' régi felett pálcza törtetnék, a' régi birtok- és törvénykezési rendszer legalább fővonalaiiban kifejtessék.

Távol legyen, hogy tanítószékre lépjek, erre magamat sem hivatta, sem jogosítva nem érzem; a' miket mondok, azoknak részletes kútfőkbőli bizonyításába e' helyen bocsátkozni szinte nem fogok, mert tudják azokat mások is, 's itt csak a' tudvalevő szétszórottak lesznek, a' mennyiben telik, öszveszedve.

II.

E'hont elfoglaló, 's itt megtelepedő eleink száznolcz eredeti nemzetségeket olvastanak, jöttek azután külföldi nemzetségekből származó egyes személyek, kik közül némelleyek ugyanazon joggal, mellyel az eredeti egész földvonalakat 's tájékokat megültenek, kisebb darab földet megszállás 's telepítés végett örökségül, mások ismét egyedül királyi adományi alakban nyertének, és már itt kezdődött a' honosítás.

Némelleyek azonban a' jövevények közül sőt honfiak is birtokot (feudum) haszonbérképpen nyertek, és így az Árpád nemzetségéből származó királyok alatt és idejükben az örökség a' feudumtól, hűbértől, megkülönböztetve állott.

Miben állott az örökség (haereditas), vagyon (proprietas dominium), a' pusztá birtok (possessio)? ezeket, 's átalánfogva régi birtoklati rendszerünket, a' roppant olvasottságú néhai Horvát István kifejtette 's bebizonyította, és mi ezeket most szóval sem érintenök, ha – midőn az ősiség vitatása előfordult – százszor nem hallottuk volna azt, hogy I-ső Lajos előtt is, ki a' magszakadásban levő nemeseket a' királyi helybenhagyás nélküli végrendelkezéstől eltiltotta, állott az ország, – holott ő előtte a' korona egyedül bűn eseteiben örökösödött, miért nem állhatna tehát az ország 's az alkotmány, ha a' nagy Lajos által lett megszorítás vagy éppen az egész ősiség eltöröltetnék is, és hogy eszerint a' koronának sem volna joga örökösödésének megsértését állítani, 's ezért kármentesítést követelni; mert ha örökösödése egyedül a' bűn esetére szorítatnék, semmi egyéb nem történnék, mint hogy örökösödési joga az I-ső Lajost megelőző állapotba visszahoztatnék. Miszerint tehát tisztában legyünk, szükséges, Horvát István után ezeket megjegyezni, hogy:

Örökségek (haereditas) volt a' magyar nemzetségeknek az első osztályból, de nyertek örökséget idegenek is és honfiak is, ezen cím mellett tett királyi adományok által.

A' haereditarius jószágoknak vagy is örökségnek az volt természete, hogy azt élteben vagy halál esetében bárkinek eladni, elajándékozni minden királyi helybenhagyás nélkül szabad volt, és így egész vagyoni (proprietas, domini) joggal volt a' tulajdonosáé.

Örökségeket, haereditarius jószágokat pénzért is lehetett venni vagy önnemzetségének, vagy más haereditással bíró nemzetségnek tagjaitól, és a' jószág, természetét akkor is megtartotta, és lett haereditas emptitia – vett örökség.

A' haereditarius jószág megszakadás esetében, akár osztályos, akár vett örökség volt az, az atyafiakra, vagy nemzetségekre szállott, következőleg a' hűbéri rendszer nem volt egész kiterjedésében behozva a' nemesi magyar jószágokba, mert azoknak egy része vagyon (proprietas) más-kint allodium, praedium volt.

Az örökségtől különböztek a' várjószágok, mellyeket a' királyok elajándékoztak, visszaszedhetek, 's néha vissza is szedtek; de voltak esetek, hogy a' vártól jure perpetuo, et irrevocabiliter elszakíthatták, és így azután a' várjószágok mintegy örökségek lettek.

A' vagyon (proprietas) vagy az első osztályból, vagy királyi adományból nyervén eredetét, az osztályos vagyonban a' birtokos keze meg volt kötve, mert a' vagyon az egész nemzetséget illette; eladás, ajándékozás esetében ezeknek beleegyezése megkívántott, különben joguk volt az örökséget visszaszerezni, mellyet különben is meghatározott somán túl terhelni nem volt szabad.

A' vett örökségtől különbözött a' pusztá szerzemény (acquisitio), melly többféle mineműségű lehetett.

Az ajándékban nyert vagyont (proprietas) hagyhatta a' szerző a' kinek akarta: feleségének, leányának, vagy egyházaknak.

Az osztályos örökségek egyedül férfiágot illettek.

Ha a' jószág hosszabb ideig egyedül a' nemzetség férfi-tagjai közt osztott fel, jele volt, hogy osztályból eredett,

vagy ha ajándékon épült is, azt az első szerző leányokra nem hagyta.

Midőn a' szerző magtalanul kihalt, és rendelést nem tett, még a' vett örökség és egyéb szerzemény is, ha csak a' szerzemény természete nem akadályozta, az atyafiakra szállott az örökségekkel.

Az örökségek különösen csak bűn esetében szállottak a' koronára.

Midőn a' lineák kihaltak", akkor is így volt a' dolog, és így a' nemzetségeknek successionalis jogaik igen nagyok voltak.

Az örökségek iránt a' 13-ik században még maga valóságában maradt a' dolog, t. i. az örökségekben és vett örökségekben még ekkor magszakadás általi jogot a' fejedelmek nem követeltek, hanem csak a' szerzeményekben (*donationale aquisitionum*) örökösödést kívánták, egyedül az ezek iránti szabad rendelkezést vették kérdés alá, a' mint ezt mind a' Horvát István által felhívott, mind egyéb oklevelek bizonyítják, mellyekben a' királyok már a' 13-ik századközepén arra hivatkoznak, hogy „*secundum approbatam Regni consuetudinem ad manus Regias devolv* áttatott, *cum non esset haereditaria sed egyik vagy másik királytól a c q u i s i t a*, és ezért küldötte ki néha emberét a' király annak megtudására, *utrum ad collationem nostram Regiam pertineret?*”

IV-ik Béla, atyjának II-ik Andrásnak decretumát bizonyosan ismerte, és mégis a' királyi adomány által szerzett jószág iránt a' magszakadásban levőnek királyi helybenhagyás nélküli végrendelesi jogát el nem ismerte – azt mondván a' végrendelesről: „*praeter nostram conscientiam, et consensum juxta obtentam Regni nostri consuetudinem fieri non poterat.*” És így –

Ha a' vagyon osztályos jószág volt – *Jus Regium*ot, ova *Donatiót* róla gondolni sem lehetett, *Consensus* pedig

éppen nem kellett, mert ezekben teljes levén a' tulajdon, még holt kezekre is szabad volt általbocsájtani. – Ellenben

Castri vagy is vári jószágok körül, Jus Regium, Nova Donatio, és Consensus Regius a' körülmények szerint okvetetlen megkívántatott, mert különben sem jogosan nem bíratlak, sem nem volt szabad felölök rendelkezni.

Ha a' jószág többször jött osztály alá, hacsak nemzetiégi jószág nem volt, vagy haereditarie nem ajándékozott, egyedül az osztályok által nem lett örökséggé, hanem csak ősi.

A' birtokok (possessio) eredetileg a' vár józágaiból támadtanak.

És eddig Horvát István azt, a' mit állított, be is bizonyította; abban azonban, a' mit a' nagy tudós már nem állítólag, hanem csak gyanítólag mond, mintha t. i. nagy Lajos midőn II. András 1222-ik törvényének 4-ik czikkétől a' helybenhagyást megtagadta, egyedül azt nem akarta volna engedni, hogy a' possessiók az örökségekkel egyenlő hatalomra emelkedjenek, és így csak azt akarta volna meggátolni, hogy a' nuda possessiókról magszakadás esetében rendelkezni szabad ne legyen, megnyugodni egyáltalánfogva nem lehet.

A'megtagadási szakasz így szól: „excepto solum-raodouno articulo de eodem privilegio excluso, eo videlicet, quod nobiles homines sine haerede decedentes possint et queant Ecclesiis, vel aliis quibus volunt in vita, vel in morte dare et legare, possessiones eorum vendere, vel alienare – imo ad ista facienda nullam penitus habeant facultatem, sed inter fratres proximos, et in generationes eorundem, ipsorum possessiones de jure et legitime, pure et simpliciter, absque contradictione aliqua devolvantur.”

Itt tehát már a' birtok nuda possessio és osztályos, vagy királyi adományozott örökség közti szóbeli különbségnek meg kellett szünni, következőleg a' különben ha e r e d i t a r i u s eredetű jószágnak is, birtok (possessio) cím alatt lehetett és kellett megjelenni, mert miután a' Kovachich, Pray, Katona, s többek által felhívott oklevelekből bizonyos az, hogy a' királyi adományból eredeti, 's nem haereditarie ajándékozott várbeli és egyéb jószágok iránt magszakadás esetében királyaink már I-ső Lajos előtt régen juxta antiquam Regni consuetudinem a' korona örökösödését követelték, és fogatba is vették, képzelnem sem lehet, hogy I -ső Lajos a' nem örökségképpen adományozott jószágokra nézve az antiqua consuetudo szerint szokásban levő korona örökösödését önmaga feladta volna – inter fratres, proximos, et in generatione seorundem devolvatur, és pedig éppen akkor, midőn saját ezen érdemben a' nemességgel megtagadólag bánt vala. Annyi igaz, hogy nagy Lajosnak ezen megszorító záradékával a' nemesség jogot nem nyert, hanem veszített; mit veszített tehát? – Azt, hogy az adományozott jószágokról a' magszakadásban levő ne rendelkezessék, nem veszíthette, mert ezek iránt a' nagy Lajos előtti példák szerint már királyi helybenhagyás kellett, veszített tehát a' nemesség jogot, vagy is megszorított joga olly mineműségű jószág tekintetében, melly felől magszakadás esetében is szabad volt bárkinek javára rendelkezni, és ha rendelkezés nem tétetett, az örökösödés a' nemzetséget illette, ezek pedig a' haereditások, örökségek voltak, mellyekre nézve tehát azon megszorítást szenvedte ezen törvény által a' nemesség, hogy azokat egyházaknak 's holt kezeknek többé nem hagyományozhatta, mit ha nagy Lajos 1351-iki törvénye által nem teszen, az egyházi és világi kar között egészen eltéved az egyensúly.

Mindezekből pedig kitetszik, hogy a' korona már I-ső Lajos előtt is nemcsak bűn, hanem magszakadás által is örökösödött.

Azonban nagy Lajosnak ideje még más, a' korona örökösödését lényegesen érdeklő tekintetben is évszakot

képez; ugyanis tagadhatatlan, hogy δ a' nemzetségeknek örökösödési jogát nem bántotta, és mégis az ő korától kezdődött az, hogy a' magszakadásban levők királyi helybenhagyás nélkül egyáltalánfogva semmiféle, és így nemzetségi jószágokról sem rendelkeztek, a' mit azután a' consuetudo szinte törvénynyé tett, mert ezt világos törvény Verböczy ideje előtt csakugyan nem rendeli.

És hogy ez így történt, nem csuda, mert miután IV-ik Béla alatt – kinek idejéig a' nemzetségi örökösödési jogok jóformán fentartottak – az ország feldúlott, és számtalan nemesek kiölettek 's rabságra hurczoltattak, némelly tagjai a' nemzetségeknek végképpen elszegényedtek, mások pedig fölemelkedtek, 's ezek amazokat nemzetségbeli tagjaiknak elismerni átallották, a' nemzetségbeli öszveköttetésnek viszonyai feledékenységbe, kezdettek menni, és annak jogai olly annyira elenyésztek, hogy mi legalább annak törvényelőtti utolsó nyomát 1347-ik körül találtuk, midőn egy nemzetségbeli ág ellen bizonyos személy örökösödés végett pert indított azért „quod ab uno avo foretegressus, et in una eademque foret – vagy is inkább esse deberet possessionaria divisione” és a' dolog már olly homályban volt, hogy a' nádor-ispán párviadal által ítélte a' kérdést eldöntetni, melly esemény által az érdeklett nemzetségnek maradékai ovatosabbakká tétetvén, midőn később látták, hogy egyedül a' hosszú birtoklat alig lessz elegendő ótalom, hanem tanácsosabb magokat királyi adomány által is ellátni, azt 1427-ikben kértek és nyertek ezen szavak mellett: „omnia jura nostra regalia eisdem N. N. – N. N. N. N.'sat. et aliis quibusvis nobilibus siquibus in iisdem possessionibus et prae diis jus competit, unicuique videlicet eorum quoad suam portionem secundum suae generationis lineam, et divisionem inter eos de jure habitam, contingentem – damus, donamus, conferimus” és ezután a' nemzetségi jogoknak nemcsak keleté, de még isme-

rete is annyira elenyészett, hogy e részben már maga Verböczy is csak tapogatózott, s annak emlékezetére csak imitt-amott a birtok őtalmazása tekintetéből tűnt néha fel.

Tagadhatlan az, hogy 1-ső Lajos után adomány- és birtokrendszerünk a' hűbéri systema felé nevezetesen közeledett; azonban ha csak azt nézzük is, hogy az adományos család az adományozott jószágot tetszése szerint terhelheti, azt csereképpen mással pótolhatja, 's bizonyos esetben királyi helybenhagyás nélkül is örökösen eladhatja: a' hűbérítől eltérő saját-ságokat is megtartott.

Birtok-rendszerünk még akkor is, midőn a' hűbéri színtől legtávolabb állott, a' családok fentartására volt irányozva, és pedig azért 1-ször, mert a' haza védelme a' családok kezébe és keblébe legbiztosabban volt letéve; – 2-szor, mivel alkotmányunk természete a' családok fentartásával öszve volt kötve.

Maradandó és virágzó családok ősiség nélkül nem létezhetnek, ősiség viszont adományozási rendszer nélkül nem képzelhető, ez pedig csak úgy állhat fen, ha a' birtokok valamint a' koronától jönnek, úgy arra ismét visszazállnak.

Minél inkább nehezítetik a' visszazállás, annál kevésbé gyakorolható az adományozás, a' többi okok között tehát, mellyekkel most az ősiség ostromoltatik, az is felhozatik, hogy az adományozási lehetőség megnehezítetett, mert főképp régiebb időkben mind a' két ágra sok adományozás tétetvén, a' sok féle neveken történt elágazásokat kitudni csaknem lehetetlen.

Igaz, hogy főképp a' 16. és 17. században több, mindkét ágra szóló adományok keletkeztek, de azelőtt, és azóta annál kevesebbek, és azok közül, mellyek ama két században tetettek, a' 17-ik századközepe utáni kobzások alkalmával sokan ismét az adományozási csatornába visszakerültek.

Sem az 1-ső Lajos előtti, sem az ő idejét követő rendszer, mint birtokrendszerünknek első évszakai, nem zár-

ták ki a' leányokat minden jószágból, sőt szent István törvénye szerint a' vagyonról – proprietas – a' leány részére is szabad volt rendelkezni; az 1298-iki 75-ik czikk szerint pedig a magszakadás által a' koronára szállott jószágból a' leányi illetőséget, vagy is negyedét a' leány örökös czímmel nyerte, és közönségesen tudva van, hogy a' törvénynek ezen rendeleteit már Verböczy ideje előtt a' hatalmas consuetudo a' koronára és fiúágra kedvezőleg megváltoztatta. Hányszor pereltek a' nemzetségi tagok egymás közt, hányszor idegenek ellen, és elágazásaikat önmagok világosították ki; és hány jószágok kértettek fel e x j u r e R e g i o azok által, kik a' családi jogokat és származásokat figyelemmel kísérték. Valamint pedig egy részről ezen czíme a' felkérésnek a' koronára való visszavezetéseknek könnyítésére volt intézve: úgy más részről az oknélküli zaklatásnak elhárítása végett a' felkérésnek ezen nemére, ha t. i. a' felkérő a' jus regiumot be nem bizonyította, 's ahoz megátalkodottan ragaszkodott, büntetés volt kötve, melly szerint a' felkérő a' felkért jószág örökös becs-árának megfizetésében maraszlatatott. Számatalan kiadott adománylevél foganat nélkül maradt, és haneoaquisticának helye volna, jóformán kitetszenék, hogy a' fi- és leány-ági birtokok között ez egyensúly aligha el van tévesztve. És hány eredetileg mind a' két ágra adományozott jószág vezetett már vissza a' csatornába olly módon, hogy a' fiú-ág a' leány-ágot pénzzel kielégítette, magát a' leányág irányában megerősítette, a' megerősített jószágot pedig fiúágra szabályozta, az utolsó fiúnak mindkét ágon magva szakadt, vagy a' fiúág az illy szabályozott jószágot idegennek eladta, vagy pedig a' különben mindkét ágot illető jószágot, egy a' jogtól és családtól idegen mind a' két ágtól megvette, az eladók irányában magát biztosította, 's vagy királyi, vagy nádor-ispáni, egyedül fiú-ágra szorított beleegyezés mellett magszakadása által a' jószágot, még mielőtt a' család, mellynek az mindkét ágára adatott, kihalt volna, a' csatornába visszavezette. Régi sok

tapasztalást fáradtságosan gyűjtött ügyvédek állították, miszerint tekintvén azt, hogy némelly családok ugyan öt hat száz esztendőig is fenállanak, némellyek ellenben egy század alatt is kihalnak, közép-számítás szerint az országot tevő, egész földterület három száz év alatt a' királyi kezeken magszakadás útján ismét megfordult. Ezen számolás azonban mármost, miután a' hon védelme a' nemességnek annyi véérébe nem kerül, mint azelőtt, hosszabb időre terjesztendő.

Mondatik, hogy a' vér jogainak szerfeletti kitérj észté se által a' koronára visszaszállás szinte megnehezítetett. – Azonban

Már attól fogva, midőn a' nemzetségek bizonyos földeket megültek, a' vérnek mind a' szokás, mind később az írott törvények igen kedveztek, és pedig minden tekintetben.

Az 1222-iki 10-ikczikkely szerint „Si quis Jobbaggio habens honorem in exercitu fuerit mortuus, filius vel fráter congruo honore donandus est.”

Az 1267-iki 9-ik czikkely rendeli, hogy ha valamely nemes a' seregben meghalózik, az ő bármiképpen szerzett jószágai „quoc un que modo acquisitae”ne a' királyra, hanem az atyafiakra, vagy a' nemzetségre szálljanak.

Egy most is virágzó nemzetségnek tagja királyi adományt nyert egyenesen azért, mert testvére azon háborúban, melyet Kálmán, IV-ik Bélának öcscse a' magyarok segítsége mellett az oroszok ellen viselt, elesett volt.

Az 1291-iki 40-ikczikk szerint a' vétségekért (pro delictis) elvesztett jószágokat az atyafiak magokhoz válhatták, „ne in possessionibus propriis, et avitis extraneum dolent possetur.”

Az 1298-iki 22-ik cikk szerint ha az osztatlan testvérek közül a háborúban egy sem jelent meg, öszvesen egy seregbeli büntetéssel – poena exercitus – lakoltak.

Az 1298-iki 67-ik cikk szerint jószág eladásakor nemcsak az egész vérséget, de még a' szomszédokat is meg kellett inteni.

És a' vérségnek 's az osztatlan állapotnak ezen patriarchális tekinteteiből keletkezett ama szokás, melyet Verböczy I-ső részének 43-ik czikkjében feljegyzett, hogy t. i. ha osztatlan testvér királyi adományt nyer, és magva szakad, a' jószág nem a koronára, hanem az osztatlan testvérekre megyén által. – Tudjuk, hogy mind a' jelen időkig mennyire kedveznek még közelebbi törvényeink is az osztatlan állapotnak. – Egyébiránt bizvást lehet állítani, miszerint olly esetet, melly Verböczy ezen czímjénél fogva a' korona örökösödését elütötte, 's következőleg a' visszazállást elhalasztotta volna, felmutatni alig lehetne. Ez inkább theoria volt, melly, főképp miután a' „per eum” mindentrendbe tett, és rendszerint szokásban is volt, gyakorlatilag a' korona örökösödésének keveset ártott; olly esetekben pedig, midőn arról volt a' kérdés: vájjon az adományozott jószág egyedül fiú-ágot illet-e, vagy leányt is? – a' casuistica mezejére menni itt nem a' maga helyén levén – egyik bíró a' másiknak traditióképpen azon elvet adta át, hogy „dignioris sexus ratio habenda,” mert „foemina e st interi tus fa miliae.” Főképpen a' 16-ik és 17-ik században több kihágásokra, rendtelenségekre és törvények iránti engedetlenségre – a' nélkül, hogy hívtelenségi véték követtetett volna el – jószág elvesztési büntetés levén határozva, a' királyi fisciis a' büntendőnek jószágát önhatalmával elfoglalhatta; olly esetekben azonban, hol a' királyi fiscus akár lappangó királyi jognál, akár magszakadásnál fogva követelte a' jószágot, per nélkül törvény szerint el nem járhatott, sőt valamint már az 1267-iki 6-ik czikk mondja: „bona caduca Rex via facti non occupet, sed praesentibus Baronibus praetensiones cognatorum prius disse utiantur;” és valamint ezután a' királyok magszakadás eseteiben nem önhatalmukkal, hanem beiktatás útján próbáltak a' birtokba lépni, és ha ellenmondás történt, az ellenmondót megidéztették (Erdélyben jelenleg is magszakadó parancs mellett jár el a' királyi fiscus): úgy miután az önhatalommal eljá-

rást próbálgatták, Zsigmond idejétől egész a' 17-ik század végéig szám nélküli törvények rendelik: „Sua M a j e s t a s non permittat Cameris, ut quorumcunque bona praeterviamjuris adimant— conquer unt ur SS. et 00. quod Suae Majestatis Camera non nullorum nobilium occumbentium, et decedentium bona — armata manu absque omni juris Processu occupare incaeperit — Sua Majestas si quid juris se habere praetendit, juris ordine prosequi dignetur, — és Fis eu s quoque Regius ut bona, resque mobiles quorumcunque Regnicolarum non propria auctoritate occupet, sedjus suum sive titulo caducitatis, sive in casibus notae infidelitatis virtute legum patriarum 1659. 104. 1638. 24. 1597. 27.1-ae 9-i 2-ae 75. Matthiae Decr. 6-i 26. Ul adislai Decr. 1-i 63. Sigismundi Decreti 6-i 17.renova tarumacquirat.” Végre

Az 1715-iki 25-ik cikk megengedi, hogy világos örökösödés esetében a' királyi fiskus is úgy, mint más örökösök, önhatalmával élhessen, de a' kétséges esetekben zár alá tétesse a' jószágot; a' mindjárt következő 26-ik cikkben pedig mondatik: „non sineprivato ipso rum Regnicolarum utili Fiscum Regium vi Tituli 10-i 1-ae universorum bonorum m o b i l i u m, et immobilium caducorum verum et legitimum successorem esse,etiamin praemiatis de Rege, et Regno bene meritis experti sunt Status et Ordines” és ezen rendszerhez ragaszkodva az 1723-iki és 1729-iki országgyűléseken a' bíróságok és törvénykezési rendszer czélszerűen módosítatván, következett az ősiségnek hasonlíthatlan évszaka.

Jelen század első negyedének végén kezdődött a korona örökösödése 's következőleg az ősiség iránti ellenszenv már egy, mar más módon mutatkozni, minek oka főképpen olt rejlett, hogy a törvényes rendszertől, melly szerint a' koronára szállott

jószágokat érdemekért kellene adományozni, nagy eltérés történt. – Most ugyan nem olly indiscretus a magyar, hogy polgári érdemeiért jószágot ingyen ajándékképpen követeljen, tehetsége szerint érdemei mellett pénzzel is szívesen járul a' status szükségéinek fedezéséhez; azokkal azonban, kik egész éltökben egyedül a' pénzgyűjtésre feküdtek, főképp miután a' jószágok az úgynevezett legújabb zsinórmértéki szabályok szerint kezdenek becsültetni – mert egy nagynevű hazánkfia a' termendő szénát, sarjút és szalmát is mázsa- és így természetesen fontszámra is ki tudta számítani, a' concurrentiát kiállani nem lehetett; ide járult, hogy minden háziszolga, béres, juhász, mesterlegény 's más illy osztályú emberek mint szabadok után magszakadás esetében az örökség a' királyi fiskusnak ítéltvén, sok zaklatások's apróságokra való eltérések történtek, minélfogva a' királyi fiskus örökösödése, mellyet a' bíróságok azelőtt azon elvből fogtak fel: hogy kétség esetében a' korona részére kell kedvezőleg ítélni, mert a' jószág a' kegyelem forrásába megy vissza, úgy megzavartott, miszerint akár megyei gyűlésen, akár bíró előtt lett dolga, csaknem elmondhatta, mikép abban, hogy nincs igazsága, mihamar megegyeztek s egyedül az okán törték fejökét, és ezen szellem formábani nyilvánulása az úgynevezett közvéleménynek olly hatást eszközölt, hogy volt eset, midőn a' királyi fiskus olly helyről is, mellyen az adományozási rendszer megdöntése aligha célba vétett, záreszközlés végett olly bíróság elibe utasított, mellynek jószág tekintetében ítéletet hozni sub nullitate sententiae nem szabad. És illy bajokat szült az adományozási rendszernek eltévesztése, melly ellen mind egyes megyék, mind az ország rendei folytonosan, jelesen a' legutolsó 1843-iki országgyűlésről tett felírásukban is felszólaltak. Kezeltessék csak az adományozás módja a' törvény-kívánta rendszeren, ne tekintessék a' korona örökösödése majdnem egyedül jövedelmi forrásnak: az adományozási rendszernek elve azonnal legkevésbbé sem lesz gyűlöletes, 's a' vissza-

folyás mesterséges módokon nem fog gátoltatni, az erkölcsi hatás pedig kiszámíthatatlan lészen. Nem lesz szükség – mitől Isten ójjon – kobzásokra, neoacquisticára, 's új eladományozható Bánságra; csak jelen században herczeg Koháry, herczeg Grassalkovics, gróf Brunszvik, báró Malonyai, báró Patachich, báró Meskó, gróf Fekete, Lovász, Szalay, Melczer, Petrovszky, Thugut, Andrásy, Kaszonyi, Jetiim, Sisani és más számos családoknak magvok szakadván, temérdek jószágok a' koronára visszazálloltak, mind e' mellett azonban egy adománylevél által egy fél megyét kimeríteni nem lehet, mert úgy a' csatornát táplálékkal győzni lehetetlen volna.

Az adományozási elvnek fonalát követve tagadhatatlan az, hogy mi az adományozási gyakorolhatásnak kedvez, az a' birtok állandóságának nem kedvez, és viszont. – Nem lehet tehát bíráinkat éppen hibáztatni azért, hogy a' neoacquisticába belezavart birtokokat akkor is, midőn 1741-ikben a' neoacquistica már megszűnt, csak úgy engedték megkeresni, ha a' követelő gyökeres jogát is bebizonyította; mert ha tényi perek megengedtetnek, az a' birtok állandóságát veszélyezteti, és így e' részben a' bíróságok – már csak magánosok közt levén a' kérdés – a' birtokos sorsát tették kedvezőbbé. De nézzük közelebbről bíráinknak a' neoacquistica esetekbeni eljárását. A' hosszas török iga alatt számtalan nemzetségek kihalván, kiirtatván, sok a' jogtól idegenek birtokokat foglaltak; tették ezt főképpen a' katonai szolgálatban lévők, kiknek egyik másik helység lakosai a' kóborló török csapatok elleni ótalmazás tekintetéből magokat védelmők 's pártfogásuk alá adták, 's ezért az illy pártfogókat uraiknak fogadván, nekik évenként néha az igaz paplannal, kordován-csizmával is fizettek, és a' mint a' pártfogóknak hatalmok s befolyásuk változott, a' szerint a' helységek is a' hatalmasbat uralták; midőn tehát az ország nagy része a' török iga alól kiszabadult, előbb Bécsben, azután pedig az országban állítatott fel a' neoacquistica commissio, melly azon elvből működött, hogy a' török iga alól kikerült egész vidéken a' lappangó királyi jog

feltételeztetvén, azok, kik birtokban találtak, a' királyi fiskus megtámadása irányában jogot bizonyítani tartoznak, és hasonlóképpen ezen próbára köteleztettek a' magános követelők is; mert hiszen ha birtokban találtak volna is, maga a' birtok megtartása végett is jogukat bebizonyítani tartoztak volna, annál inkább tehát, ha birtokba lépni kívántak. Ezen elvet az 1715-iki törvény is helybenhagyta; de a' következő mi lett? Senki sem tudta, vájjon jövő nap a' házában mint magáéban fog-e reá viradni? a' királyi ügyek igazgatója, ki akkor ipse dixit tekintélyel bírt, a' kit akart, azonnal megperlett, némelly perekben még a' nádorispáni adománylevelek is kérdésbe vétettek, némellyekben mihamar *ca p acitatus super jure Partis I.* a' fiskus követeléséről lemondott, mit azonnal feloldozás követett; sőt volt eset, hogy a' sok munka között olly jószágok iránt is elfogadtatott 's elismertetett a' jog, mellyek a' pernek tárgyai sem voltak. Melly zavarok közt dicső emlékezetű III-ik Károlynak kegyelme a' szigort azzal mérsékelte, hogy 60 évi birtoklást a' jog bebizonyítására elfogadtatni rendelt; végre pedig 1741-ikben a' *neoacquistica commissio* eltörültetvén, valamint mindenben, mi ez ország javára szolgált, tenni szokta, úgy itt is *intercessionis, et demissi Statuum et Ordinum Regni petiti clementissima ratione habita, atque ex materna pietate, et benignitate sua Regia* azt engedte meg a nagy királyné rendeltetni, hogy ezután mind a' királyi fiskus, mind a' magán perlekedők a' *neoacquisticus* részekben fekvő jószágok iránt is csak a' rendes per útján kereskedhessenek; az azonban, hogy ezen törvényes rendelkezés által egyedül csak a' bíróság változott-e, és jogbizonyítás nélkül lehet-e tényi perekkel is boldogulni? meghatározva nem volt.

Az 1827/8-ban munkálkodott országos küldöttség alkalmával a' királyi Curia tagjai e' tárgyban úgy nyilatkoztak, hogy mivel ugyanazon bírák, kik az 1741-iki országgyűlésen jelen voltak, és így a' hozott törvénynek értelmét legjobban ismer-

lék, a' törvényt szigorúan értelmezték, a' királyi Curia azon elvet állapította meg, hogy valamint a' királyi fiskus, ha a' neoacquisticus részeken fekvő jószágok végett a' rendes per útján perelend, a' lappangó királyi jognak bebizonyításával tartozik: úgy ő ellene is, vagy evincendusai ellen hasonló jogi próbát előmutatni kelletik, mert ha a' neoacquistica idejekor a' valóságos birtokos is jogot bizonyítani tartozott, annál igazságosbnak látszott, hogy a' birtokon-kívüli követelők szinte jogot bizonyítani köteleztessenek; melly elveket az országos küldöttség is magáéivá tevén, a' törvénynek tervét azokhoz alkalmazta, és ha még szigorúbb elvet állapított volna is meg a' királyi Curia, jelesen ha mindjárt olly esetekben is, midőn egyedül magánosok között forgottá'kérdés, jog kimutatását kívánta volna: akkor sem tett volna egyebet, hanem hogy egy elv mellett mind az adományozási rendszerre, mind a' birtok állandóságára egyiránt figyelmeztetett volna; az elsőre azért, mert akkor a' magánosok jogait kifejtvén, ez által a' koronának annak idejében nyílandó örökösödése esetére a' királyi fiskus próbáit elősegítik; a' másodikra azért, mert a' jogcimbőli követelés legerősebb próbákat kívánván, illy követelő ellen a' birtokos állandóságra inkább számíthatott.

Már azelőtt is szigorúnak látszott többek előtt a' királyi Curianak azon eljárása is, hogy az1715-iki 9-ik cikkelt megelőző kobzásokból a' királyi fiskusnak vagy adományosának kezében levő olly jószágok végett is, kegyelem útjára utasítatnak a' bírói asztaltól a' követelők, melly jószágok a' bűnös által egyedül zálogképpen bíráttak.

1-ső Ulászlónak 1440-ik esztendei 2-ikcikkje így szól: »si aliqueme Baronibus aut nobilibus hujus Regni Hungariae, per quem possessiones, et bona aliorum Baronum seu nobilium aut etiam Ecclesiarum pro pignore vel quai it er eu n que occupa ta de llentur, et possidentur, temporis per successum infidelitatis notam contra coronam ejusdem Regni incurere contigerit, ex tunc illi

quos perpetuitas hujusmodi possessionum, et bonorum impignoratorum vel occupatorum concernit, fideles existendo, propter delictum ejusdem infidelis hujusmodi jure perpetuitatis eorum non priventur, sed semper jus talismodi perpetuitatis ipsorum salvum permaneat, idemque dum eis placuerit, prosequi valeant, atque possint, consuetudine horum in contrarium hucusque tenta, non obstante.”

Igen, de ezen bölcs törvény a' Juris Corpusba nincs benyomtatva, melly ha benne volna, az 1715-ikben hozott törvénynek tisztábban kell vala alkottatni; így azonban hogy állott a' dolog?

Azon elv, hogy „discussionotaesoli duntaxat Majestati Regiae competit” már 1543-ban ki volt mondva.

A' 16-ik és 17-ik századoknak lázadásaiból eredett elkobzások iránt előbb az határozottatott, hogy a' nádorispán elnöksége alatt összeülendő bíróság „citra discussionem tamen casuum noteriorum” az összevissza elkobzott jószágokat tulajdonosaiknak visszaadja, melly törvénynek azonban kevés fogantja levén, későbbi törvény által az ország nemcsak a' törvény teljesítése, de egyszersmind a' felől is biztosítatott, hogy a' folyamodók praeter justitiae administrationem clementiam quoque et pietatem Caesareo Regiam cum effectu experientur” és ezen törvényt csak hamar a' múlt század elején történt kobzások követvén, 1715-ikben rendeltetett, hogy ezek is magok valóságukban maradjanak, 's azoknak, kik magokat megsértve találják, az igazság az előbbeni törvények szerint szolgáltatassék ki, mellyek szerint t. i. kegyelemre is számolhatnak. Mi csuda tehát, hogy – ha mindjárt más körülmény nem járult is hozzá – a' bíróságok az 1715-ik előtt elkobzott jószágok végett, mihelyest az elkobzás bebizonyítatott, a' követelőt oda utasították, hol a' törvény szerint még olly esetekben is nemcsak igazságra, de kegyelemre is

számíthatott, midőn a' bűnnek valóságáról, vagy valótlanságáról kellett szólni. Az éppen azon évszakban élt királyi személynöknek jelszavára is: „tempora, tempore, tempera,” figyelmezőleg, alig hibáztathatjuk e' részben bíráinkat, főképp ha ama körülményekre is kissé figyelmezőnk, mellyek között p. o. a' törvényesen el nem választott asszonyoknak özvegyi jogok tekintetében reájok nézve kedvező Decisio keletkezett, vagy ha bizonyos kegyelemmel újított táblai pert megolvasunk, melly élőbb ugyan az Instantia útjára utasítatott, de tiltás mellett a' bíróság megállapítván, azután a' királyi fiskus tiltása mellett, a' perből legjobban kitetsző eljárás mellett ismét az Instantia útjára bocsájtatott, jelenleg pedig ismét megállapítva levén a' rendes törvény útja, azon sikeresen folytattatik. Valamint pedig annak, ha az Instantiae útnak eredménye netalán nem kielégítő, okát a' királyi Curia semmi esetre sem viseli, úgy az is kétségen kívül van, miszerint a' királyi Curiának ezen kényes kérdés körül az ország előtt tudvalevő, és nem ellenzett eljárása sem az adományozási rendszert, sem a' birtokállandóságot nem sértette és így az ősiség iránti ellenszenvre is okot nem adhatott.

Azon körülményből, hogy az ország egy részében a' bánági három megyében a' régi jogok kutatása el levén zárva, a' jogok eltemetése, mint némellyek mondják, nem példa nélküli, az egész országra és rendszerre következőt húzni éppen nem lehet; mert igaz ugyan, hogy a' nagy királyné a' Bánág visszacsatolása alkalmával egyenesen rendelte, miszerint ott a' török foglalást megelőző időket illetőleg a' törvénykezés hallgasson, és így a' régi jogok eltemetve legyenek; 's az is igaz, hogy az ország és király a' legrégebbi rendszert is megváltoztathatják: de hogy azt elegendő ok nélkül cselekedjék, fel nem tehető. Azonban a' Bánágra nézve a' szokott rendszer felfüggesztése annál bölcsőbb intézkedés vala, mivel a' Bánág török járom alatt még tovább sínylődvén, mint az ország egyéb részei, igen kevesen lehettek, kik jogaikat a' török elfoglalást megelőző időkből lehozni

tudták volna; és mivel, a' mint közönségesen tudatik, a' bán-sági vidék olly zavarban volt, hogy ott még a' megyék határai sem ismertettek, hanem azokat a' királyi biztos gróf Niczky csak a' szobából 's papirosról tetszése szerint jelelte ki, és a' helységek határai is csak arbitrarie hasíttatván ki, igen természetes volt, hogy figyelmeztvén az egész Europa előtt köz-méltánylatban álló katonai végfalár-intézetre is, a' próbát, melly a' törvény előtt megkívántatik, senki sem lett volna képes megállani, következöleg az előre látott sikernélküli zak-latásoknak kapuját be kellett zárni.

III.

Mondják ugyan sokan, hogy késő már az ősiség mellett felszólalni, mert ennek alapja újabb törvényeink által meg-döntetett és ezek közé soroltatik a' tagosítási törvény.

Az 1836-iki törvény következtében történt tagosítások a' régi birtokhelyzetét kétségen kívül megváltoztatták, és ha ez a' jószághoz-jutást lehetetlenné tette, úgy semmi baj, mert így már azon jószág többé nem ingadozó, a' birtok-állandóság tekintetéből pedig mindegy, akármi oknál fogva legyen ez eszközölve; azonban a' dolog nem egészen áll úgy, mert ha valaki azon helyben, mellyben töle a' jószág kerestetik, más külön jogczímmel nem bír: akkor természetes, hogy a' perbe fogott, de már tagosított részt veszti el, mivel ez substi-tutuma az eladott résznek. Eddig is így volt ez, p. o. valaki elzálogosított néhány telket valamelly helységben, időközben arányosítás történt, és a' vett telkek birtokosának birtoka az arányosítás által szaporodott, az eladott birtok visszavételekor minden az eladónak ítéltetett, 's következöleg a' vevő kezénél cím nélkül semmi sem hagyatott; és úgy van ez most a' tagosított birtoknál is. Sőt most a' próba annyival könnyebb lesz, mivel az érdeklött esetben ezután a' helyezet bizonyítá-sát alig fogja a' bíró kívánni; volt eset, hogy bizonyos pusztának fele kerestetvén, a' zálog valósága, mennyisége és leszármazása meg volt mutatva, de a' helyezeten volt felaka-

dás, és mivel az egészet az alperes bírta, a' felperes pedig a' helyezet kimutatását az alperesre bízta: a' bíróság a' felperes részét veszendőben nem hagyta. Ha pedig az alperes valamely helyben többféle jusokon bírt, akkor az 1836-iki törvény előtt is a' felperes tartozott követelését megkülönböztetni, és ez a' most érdekelt törvény után is így van. Ezen kötelességnek teljesítése ugyan nehéznek látszik, azonban mind e' részben, mind egyáltalánfogva az egész visszaszerzés tekintetében igen hatalmas fegyvere van a' felperesnek az öszvesítési földabroszokban 's birtokkönyvekben, mellyek t. i. a' régi állapotot is kimutatják, és ezt kiváltképpen az „Ösiség” című munka nagyérdemű 's mélybelátású szerzőjének köszönhetik, ki – a' legbiztosabb kútfő után szólván – az 1836-iki törvény alkotásakor az azon törvény létesítésében igen tettleges részt vett köz tiszteletben álló hazafit ezen körülményre figyelmeztette. Elvileg véve, az öszvesítési törvény az ösiséget legkevésbbé sem sértette, mert annak fő indító oka az volt, hogy a' földesúr, jobbágy, közbirtokos elkülönöztetvén, mindenki ipart fejthessen ki a maga részén, de egyszersmind a' földesurak azt is elérték, hogy sok úriszékek' tartásától, 's az úgynevezett politikai útnak birtokukbani kezejárásától megszűnjenek mentve.

Nagyobb hatású az úrbéri örökváltság, de azért ez sem döntötte meg az ösiséget; hiszen az 183⁹/₄₀-iki törvény előtt sem volt tilos az örökös megváltás, akkor is szabad volt pusztákat, majorságokat benépesíteni, és azért a' reá ültetett nép földönfutás veszedelmének kitéve nem volt. Mennyi figyelemmel viseltetik a' bíróság a' testületekkel tett szerződések iránt, csak a' szent-endrei per is bizonyítja. Így szaporodtak a' királyi és szabadalmas városok. És nem szabad-e ez a' majoratusi jószágokban is, és ha szabad, megszűnjenek-e ezért a' majorátusok is?

Nem újság az törvényeinkben, hogy a' pénz bizonyos esetekben hasonló a' fekvő jószághoz; a' szükséges, vagy okszerű örökös eladásoknál az egész jószág hasonló volt a'

puszta pénzhez, – a' kevert cseréknél a' jószágnak egy része, melly pénzzel pótoltatott, szinte puszta pénzhez hasonlított, az új osztálybeli esetek felől nem is szólván, mert a' lényeges sértesnek azon nemét, midőn t. i. az egyik osztályos atyafi merő zálogokat vagy éppen csak pénzt, a' másik pedig örökös jószágokat kap a' rendszer lelkében ugyan, hanem csak a' királyi Curia állította fel, de egyszersmind az 1729-iki törvény által kimondott elvhez is híven ragaszkodott: hogy t. i. ha 32 év alatt az eképpen megsértett fél új osztálybeli pert nem kezd, többé az osztályosok háborgatására keresete nincsen. Egyébiránt azon eszme, hogy a' pénz a' fekvő birtokot kipótolhatja, jelenleg is csak kivételképpen az Örökösen megváltott úrbériségre nézve van megengedve, mellyel t. i. megváltás előtt is a' földesúr tetszése szerint nem rendelkezhetett, hanem csak jövedelmével.

A' törvény azt mondja: „hogy ha a' megváltások koro-sai, egyházi, vagy közalapítványi jószágokban történnek, „a' megváltási tőkesommák teljesen biztosított állapotbani „fentartására a' magyar királyi helytartótanács, és illetőleg „a' királyi fiskus ügyeljen fel, és az, kit a' megváltott úrbéri „javak jövedelme illetett, azon tőkesommától járó kamatokat „szedje; ha pedig magános javakban történnek, a' megváltási „sommára nézve törvényes jogaikat minden illető felek biztosíthatják,” melly rendelkezés által a' nemesi majorsági birtok a' pénzzel egészen egy értékbe éppen nincs téve. De az is igaz, hogy a' magánosok jószágaiban teendő megváltások esetére ezen csekély provisio mellett a' tulajdonosokat 's örökösöket jóformán ki lehet játszani; az ugyanis, hogy mikor, mi módon, és milly jogcímű actualis birtokos irányában lehet biztosítást eszközölni, a' törvényben nincsen kifejtve. De hiába, úgy van az, midőn a' törvények a' sok drága idő után, az országgyűlés végső napjaiban rögtönöztetnek. Ezen, és több az Ősiség megdöntésére most felhívott törvények alkotásakor azoknál volt a' túlnyomóság, kik az ősiséget elvből megdönteni kívánták, istápolva természetesen azok

által, kik szem-bekötve hódoltak. Mit azonban a' más szempontból munkálkodók az akkori körülményekben tehettek, az még is megtörtént, ki van t. i. mondva: „hogy a' kiváltási „sommára nézve törvényes jogaikat minden illető felek biztosíthatják,” ki van tehát mondva a' vezérelv, melly szerint az örökös tulajdonost az úrbéri váltságból eredő summákra nézve kijátszani nem szabad, és így a' törvényhozó test feladásához tartozik, ezen vezér-elvnel fogva a' specialitásokat is tiszta törvény által meghatározni, – és ha ez megtörténik, megszűnik a' kijátszási inger, következőleg a' kijátszásnak azon neme is, hogy a' kérdés alájöhető jószágokbani majorságok úrbériségekkel szállítassanak meg. És ha az úrbériséget törvény által lehet biztosítani, nem lehet-e a' majorságot is? – Sőt igen természetes, hogy miután a' lehető visszaélésekre 's kijátszásokra figyelmeztetve vagyunk, ezeknek elejét kell venni; ha pedig az ösiségnek meg kell szűnni, akkor a' felebbi intézkedés is, hogy t. i. a' kiváltási sommára nézve törvényes jogaikat minden illető felek biztosíthatják, tökéletesen felesleges. Azt valóban, hogy az ösiség amúgy mellesleges úton már megdöntve volna, annál kevésbbé lehet megengedni, mert egy nemzetnek, melly sarkalatos törvényét megváltoztatni kívánja, nincs arra szüksége, hogy előbbi törvényének úgy szólván cselet vessen, ezt a' törvényhozó test felől feltenni sem lehet, mert illy eljárás egyszersmind az irántai bizodalmat tökéletesen megdöntené.

A' kisajátítási eszme, mint eszme, szinte nem épen új, rendszerünkben. Az 1715-iki 13-ik czikk szerint tartoznak a' földesurak harminczadoknak igaz árért helyet adni. Azt lehet ugyan mondani, hogy ezen törvény szerint ez csak zálogképpen adatik, 's egyedül addig tart, míg a' harminczad más-hová át nem tétetik; de ha soha át nem tétetik? akkor a' zálog örökké tart. A' melly jószágok határaiban érezek találtattak, joguk volt azokat a' királyoknak kicserélni, mire ismét azt lehet mondani, hogy ezen esetben örökös földért szinte föld ugyan csak örökös czímmel adatott; de más rész-

ről mégis igaz, hogy ezen igen régi, az ősiségnek első évszakába eső törvény a' kisajátításnak eszméjét magában foglalta, és csak a' kisajátításnak módjára nézve volt különböző; de hiszen az 1836-iki törvényhozás alkalmával felállított kisajátítási szabadságnál a' kisajátításnak más módját nem is lehetett megállapítani, mint pénzbelit, mert nincs szó egész határoknak kisajátításáról, hanem minden határban néhány holdakról, mellyek az egész irányában elenyésznek, és a' kisajátítók különben is magán-vállalkozók levén, egyébbel mint pénzzel kármentesítést tenni nem képesek.

A' birtok- és hivatalképességet megadó legújabb törvényeink^sem döntötték még meg az ősiségét, mert a' birtokképességet törvényeink a' nemnemes honfiaktól az előtt sem tagadták meg. A törvény csak az idegeneket, a' nem honosultakat tiltotta a' birtoklattól, 's a' törvénynek ezen rendeletét a' nemnemes honfiakra egyedül a' bíróságok terjesztették ki. A hivatalképességi törvény pedig valamint egyrészről a' birtokrendszert nem érdekli, úgy más részről bizonyos, hogy vagy az egész alkotmányi rendszernek dűlni kell, a' mit feltenni sem lehet, vagy ezen törvény egész kiterjedésben és betűszerinti értelemben soha foganatba nem mehet.

Tagadhatlan azonban, hogy legközelebbi törvényeink az ősiségét 's a' régi rendszert érzékenyen érdeklik. De itt az idő, hogy megértstük egymást. Ne ássuk alá rendszerünket oldalaslag, mindenben, itt pedig kitűnőleg ingenuitással tartozunk egymásnak, itt nincs helye a' stratagemának. A' mit rendszerünkben korszerűnek nem tartunk, mondjuk ki azt tisztán, és vitassuk meg kölcsönös véleménytürelemmel. Mert hiszen ki volna az, ki a' korrall haladni nem kívánna? de hogy legújabb törvényeinknek némellyike, jelesen abban a' kiterjedésben, mellyben szerkesztve van, nem éppen a' kor kívánatának eredménye, azt az országgyűlési naplók is bizonyítják; annál világosabb pedig ez azok előtt, kik a' törvények keletkezését a' megyei gyűlésektől kezdve figyelemmel kísérték. Született törvény, melly felől sem egyik, sem másik politi-

kai színezet nem hitte volna, hogy létesülhessen, és ha hiszi, aligha létesül. Illy törvények nem épen az öszves nemzeti kívánságnak kifolyásai.

Nézzünk igen is, és a' resignationnak legmagasztosabb nemével nézzünk a' felettünk levő higgadtvérű, hátra 's előre egyformán tekintő kétfejű sasra, és leborulván áldjuk az isteni gondviselést, hogy mi is azok közé tartozunk, kik felelt boldogítóan lebegteti hatalmas szárnyait. Higgadt vér, és mindig csak higgadt vér, imádott honunknak fiai, főképp kiknek kezein az átalakulásnak roppant munkája megfordul. Nincs itt senkinek is dolga ellenséggel. A' cél mindnyájunknál egy, és ez az öszves honnak boldogsága. Tüzelekű, a' haza dicsőségéért lángoló keblű ifjú honfiak! nem kell itt négyszeget törni; a' hol ez kell, ott ti egészen a' magatok helyén vagytok. Mi idősbek, kiknek szíve már csendesebben, sőt mármár akadozva ver, készek vagyunk ugyan szükség esetében a' királyért és hazáért itt is soraitokba állani, ámbár azt, hogy veletek e' téren nem mérközhetünk, jól tudjuk; de viszont a' hol higgadt vér teremthet jót és üdvöst, hagyjátok, a' haza szent nevében kérünk, hagyjátok ott a' tért a' tapasztaltaknak, mert az a' tapasztalás olly valami, mit sem génivel előlegezni, sem pénzzel megvenni, sem örökleni nem lehet – és vájjon tíz hús év múlva olly szempontból fogjátok-e nézni a' dolgokat, mint jelenleg? nem fogtok-e sokban a' tapasztalás által szinte okulni? 's nem fogjátok-e gyermekeitek irányában szinte azt követelni, mire most a' hon boldogságának nevében figyelmeztetünk? A' haza szeretete szent kötelesség, és ezen szeretet olly erős, hogy néha a' bölcsebbet is megvakítja, ki veszi tehát nektek rász néven, hogy kebletekben a' szív a' haza boldogságaért hevesebben dobog? és ki az közölünk, ki hazáját nem szeretné? de a' törvényhozáshoz higgadt vér kell, és ha királyi jó atyánk higgadt megfontolása vissza nem tartóztat, nem haladtunk volna-e már túl a' határon, mellynél megállnunk kell? Bocsánat ezen kitésert, de hiába, ha bár hosszszabb évek sora nyomja is vál-

láinkat, 's habár az élet oskolájából merített különféle tapasztalás mérsékelni tanítja is az indulatot: a' magyarnak az természete, hogy ha az évsorok a' gyúlékony anyagot keblében fogyasztják is, az hazájaért 's királyaért az idősb kebelben is fel-fellobban, és a' gyúlékony anyagnak csak végső kifogytával alszik 's nyugszik el.

Egy pillanatig sem lehet rősz néven venni, hogy azok, kik az ősiségét ostromolják, mindent, mit annak megdöntésére előadni képesek, előhoznak, hiszen az egészhez tartozik az, hogy a' tárgy minden legkisebb részletéről meg legyen vitatva.

IV.

Mondatik, hogy ha az ősiség megtartandó, tudni kellene az 1723-ik esztendő't megelőző perlekedési rendszert, annak minden jó és rősz kinövéseit, árnyéklatait, célzatait, előteremteni azon octavalis pereket, mellyekre Kitionics százankint hivatkozik, 's több e' féle.

E' helyen sem tanítani nincs szándékunk, sem próbatételt kiállni nem tartozunk; annyi azonban bizonyos, hogy az illy részleteknek fejtegetése pályairat újtjáni vitatásra alkalmas, de az ősiség fentartása tekintetéből nem szükséges. Ne állítsunk fel olly feltételeket, mellyeknek betöltése lehetetlen, és a' mellyek nélkül eddig el tudtunk lenni. Hiszen így még azt is követelhetné valaki, hogy 1-ső Károlynak, Lajosnak, Zsigmondnak 's több királyainknak elveszelt, vagy éppen saját kezeik által öszvetört pecsétjeit is állítsuk elő. Perlekedési rendszerünknek, jelesen az octavalis eljárásnak fővonalai már III-ik Andrásnak 1298-iki törvényében annyira ki vannak fejezve, hogy azokból mind az előbbi időkre okoskodni, mind pedig azt látni lehet, mikint a' perlekedési rendszernek itt írva levő lényege a' következő századok alatt folyvást megtartatott. Kitetszik innen, hogy törvénykezési rendszerünket nem Róbert Károly, 's nem Franciaországból hozta, de bizonyos az is, hogy mindazon törvények, mellyek Kovachich Már-

ton által felfedeztetlek, mindazon okleveleknek, mellyek a' múlt századi, főképp a' pere-martoni, a' tihanyi apátságának, a' pannonhegyi főapátságának 's más többeknek pereit napfényre idéztek, nyomain, octavalis eljárásunk a' megnyughatásig ki van fejtve, Kitionics kérdésen kívül merő dubietásokból állott, Verböczy pedig e' tárgyat illetőleg a' maga idejebelieknek mint ismeretes dolog felől irt vala; ha azonban a' régi törvények értelme iránt egészen tisztában nem vagyunk, azon annál kevésbé csudálkozhatunk, mihelyest egy némelly újabb törvényeinkre tekintendünk. De nem is kerülhetlenül szükséges a' hajdani perlekedési rendszernek részletes fejtegetése, mert módosított az sok törvényeink szerint régente is, 's lehet és kell módosítani jelenleg is.

Minél inkább történetességen épül a' jogok kiderítése a' múltra nézve, annál biztosabb a' birtokos, és nem is feladata az az ősiségnek, hogy okvetetlenül mindig a' családnál legyen az őt gyökeres joggal illető egész jószág; hiszen törvényeink lelke és szava szerint a' jószágot örökösen vagy zálogképpen eladni, elcserélni, sőt némelly részben hív szolgálatokért elajándékozni is szabad, és a' mi legtöbb, az elidősülés is szinte törvényes módja a' jószág-szerzésnek. Azonban ha múltra nézve zavarba jöttek az oklevelek, következik-e még abból, hogy az ősiségét jövőre nézve meg kell szüntetni? nincs-e annyi nemzedék utánunk mint előttünk? mellynek használatára levéltárainkat is a' lehetőségig rendbe szedhetjük.

Hogy levéltáraink rendben nem létök miatt megtörténhetett, miszerint némelly jószág a' felperesnek megítéltetett, melly, ha azon jószágról keletkezett minden oklevelek megvannak, meg nem ítéltetett volna, az meglehet, de nem bizonyos; az azonban bizonyos, hogy nem régiben a' vélt gyilkos halála ítéltetvén, már a' kivégeztetéshez is közel volt, midőn a' meggyilkoltnak állított ember Z. n megyében életben 's egészségben találtatott; és hány végeztethetett ki ártatlanul? főképp midőn a' büntetések körüli eljárás olly véghetetlenül arbitrarily,

hogy néha a' szép, vagy komor idő is befolyással van a' büntetésnek mennyiségére. Tökéletességre vergődni lehetetlen. Míg az emberek emberek maradnak, addig ugyan mind a' polgári, mind a' büntető, mind a' politikai útoni igazság-kiszolgáltatásnál kisebb nagyobb hibák fognak történni; és tagadhatatlan az is, hogy ugyanazon adatok mellett nemcsak a' szorosán vett perbeli, de az igazság más útoni kiszolgáltatásának helyén is, minden legjobb akarat mellett., különböző szempontból lehet felvenni a' dolgokat.

Igaz az, hogy a' magyar jogtudomány igen nehéz, de ha alaposan kívánunk valamit; tudni, minden tudományal így van az ember; – az is igaz, hogy magánjogi tudományunk a' magyar határon kívül semmit sem ér, de így van a' dolga mint jogtudósoknak a' németnek, francziának 's angolnak is, csak azzal a' különbséggel, hogy nálunk a' jogtudósságnak megkívántatósága sokkal több, mint bármely más országban. Schveiczban a' legjobb órákat készítik, de, a' mint mondják, nemelly dolgozó társ egész éltében úgy szólván mást nem csinál, mint kisebb nagyobb kerekeket, orsókat, 's a' t. és ezeket azután amúgy igen jól tudja csinálni, sokkal jobban mint a' ki órás, bádogos, szobafestő, esztergályos, 's még talán több e' féle egyszerűs mind. Éppen az a' baj, hogy azoknak száma, kik többféle tudományok felől tudnak szólni, szaporodik, ellenben azoké, kik ezt vagy amazt a' tudományt mesterileg tették sajátjokká, öszyeesik. Gyakran jut eszembe egy ifjúkori már elhunyt genialis ismerősömnek egy más éppen több nyelvek tanulásával foglalatoskodó ismerősünkhöz intézett észrevétele: Tamás barátom, te majd csak megtanulod a' sok nyelveket, de nem lesz rajtok mit beszélni.

A' magyar prókátor, mint mondják, csak a' régiségekben búvárkodik, és vájjon ez által nem több tudományok tárházat kettett-e neki meglátogatni, mint széles e' világon j bármely országbeli prókátornak? ha a' többit mellőzzük s, magyar ügyvédnek a' római, és canonicus jogokat ismerni, a' diplo-

matikát pedig, és a' hazai történetet tudni, szükségképpen kellett és kell. A' múlt századból Benyiczky, Jeszenák, Erneyi, Adonyi, Czikó, Szabó-Sároi és többeknek a' magyar magán polgári törvénykezés mezején tett fejtegetéseit nem lehet tanulság és gyönyörűség nélkül olvasni; – a' jelen századbelieket – minthogy ezek közül némelyek még élnek, 's éljenek! és előkelő székeket ülnek – ne hogy szerénységük sértődjék – nem nevezzük; azt azonban hallgatással mellőzni még sem lehet, miszerint a' hatvani, felkai, éleskeői, rákos-csabai, csanád-kákony-szeremlei perekben, amabban ugyan a' felperesért, ezekben pedig a' királyi fiskusért beiktatott szóváltások olyanok, mellyeket mélyebb tudományosság, 's több oldalról elkészülés nélkül előteremteni nem lehetett; olyanok, mellyek nem egyedül a' magyar jogtudósra nézve érdekesek, és mellyeket szerzőik akkor is, ha az ősiség felett pálczat önmagok törendnek, nem megelégedés nélkül fogják olvasni. Részemről legalább midőn Pestről kiindulva, – ne szóljunk Rákosról, mert ez a' külföld előtt is ismeretes, minden igaz magyar által pedig ünnepelet hely – a' gedellői, hatvani, kompóthi uradalmakra, Gyöngyös tájékán, a' diósgyőri koronái, 's az ónodi uradalmak részein, a' Sajón át evezve Szerents szomszédságában lakó helyembe utaztam, vagy onnan széttelátván a' pataki, regéczi 's tokaji uradalmak némelly tartozandóságain legeltetem szemeimet, 's elemében a Révay-, Stáhrenberg-, Haller-, Aspremont-, Csáky-s' egyéb pereket forgatván, a' Rozgonyiak, enyinghi Törökök, Nyáryak, Kanizsayak, Drágflyak, Rákóczyak, Alaghyak, „fényiek birtoklatára 's idejére visszatekinttem, érdekes történeti éledeleteket élveztem, és meg voltam felőle győződve, hogy miket hazám ezen részeinek birtoklatai 's viszontagságai felől tudok, bizonyosan úgy vannak, mert a' mit tudok, hiteles oklevelekből meríttem, és ezt mondhatnám hazámnak sok, és messzeterjedt tájékairól, 's azt mondhatják velem igen sokan, kik az ősiség tekintetéből az adományozási, 's jelenlegi birtok-rendszerünknek ismeretével foglalatoskod-

tak. És midőn a' gondviselés más hivatalbeli állást jelelt ki, és rendeltetésem helyére utaztam, akkor ismét eszembe jutottak a' dicső Báthory-nemzetség 's annak Báthori, Ecsedi, Somlyói, és Szaniszlói ágain díszlett nagy fiai; mentem át helységeken, mellyek okleveli tudomásom szerint a' 14-ik század elején 60 arany forintjával vétettek örök áron; mentem pusztákon, mellyek felől tudtam, hogy helységek voltak, és láttam a' templomok helyeit, mellyek ismét okleveli tudomásom szerint 1480-ik körül néhány márkára becsültettek – és több illy adatok jutván eszembe, olly otthon találtam magamat, mint más országai, egyedül tényi dolgokkal foglalatoskodó ügyvéd önhazájában soha sem.

Az adományozási rendszer csalhatatlan történeti adatokat is tartott fen, 's ezek szövetnekénél világosak lesznek előttünk olly évszakok, 's olly események, mellyek felől a' történet-írók vagy egészen hallgatnak, vagy (a' többiek között csak Práynak, Katonának, Kollernak) példái szerint is mind a' honi, mind a' külföldi történetírók vetekedtek, 's így azután részint a' hézagokat pótolták, részint az elkövetett tévedéseket kiigazították.

Királyi adományozás, és nem pusztá magán-szerződések mellett kezeltetvén a' birtokok, nádor-ispánaink, főpapjaink, országzászlósaink neveit fentartották, királyaink országlásának idejét kimutatják, a' nemzet és egyes vidékek jellemét, a' várak, városok, faluk és nemzetségek eredetét, virágzását, enyészetét megismertetik; – de mi tagadás benne, mind ezek, és egyéb akár tudományos, akár gyöngéd, akár kegyeleti, akár nemzetiségi szempontból felfogott oldalai az ősiségnek, sem a' czukorrépa-termesztést elő nem segítik, sem a' burgonyaszesznek fokait nem emelik, sem egyáltalán fogva árúszerződésnek tárgyai nem lehetnek. Van igen is az önjogi fürkészésnél, 's a' származási táblák ki bonyolításánál nagyobb boldogság is, de a' boldogság eszméjének felfogása is különböző; némelly ember a' magyar Horáczczal elmondja: „Van kies szőlőm, van

arany kalászszal biztató földem, szerelett szabadság lakja hajlékom, kegyes istenimtől kérjek-e többet?” – Vasutak fogják behálózni az országokat, lesznek gőzkocsik, gőz-, sőt léghajók is, hiszen, a’ mint mondják, Parisban nagy tőkepénzzel ‘s jó reménységgel dolgoznak körülötte, és ez nagy boldogság lesz; de azért még is lesznek, kik igen boldogoknak fogják magokat találni, ha mindjárt csak jó lovakon járhatnak is. A’ kisebb birtokú nemesség azelőtt a’ tisztújításoknak gyéren ment feléje, a’ gyűlésekre pedig éppen nem, azt mondván, hogy majd elvégzik azt az urak, kik ahoz jobban értenek; és ezen bizalom mellett boldogoknak érezték magokat, és a’ nagyobbak a’ bizalomnak meg is feleltek, mert amazokat sem hagyták ki a’ számvetésből, – a’ jámborok szellemi tisztújításokra, gyűlési végzések alkotására, és utasítások adására fordítottak ‘s használtattak, és már csak egy lépés van hátra az ősiség iránt teendő, ‘s majd megválnak, milly fogalommal lesznek azután a’ boldogság felől? A’ pór-népnek boldogságróli fogalma nem igen terjedt túl azon, hogy jó házacskája, jó marhája, jó gúnyája, ó kenyere, ó szénája, ‘s ó szalonnája legyen, és majd megválnak, hogy ha közte és a’ földes úr között eddig létezett minden viszony, vagy akarja vagy nem, rögtön megszűnik, ‘s kiki maga kezére hagyatván, mint egészen idegenek fognak egymás irányában állani, a’ képviseletti felruháztatás boldogságától áthatva, fel fog-e kiáltani: boldog vagyok, ezt kerestem, ezután sóvárgott lelkem! – No de a’ jó ember szándékát boldog Isten bírja – per Te Reges regnant, et conditores legum justa decernunt – térjünk vissza a’ tárgyhoz.

Nem régiben adatott elő a’ legfelsőbb törvényszéken egy táblai per, mellyben a’ jogok és származások századok’ még hosszán fejtegettek ‘s hozattak le, és a’ bírák az előfordult kérdéseket ‘s az egész pert igen érdekesnek találták, és magán körökben többen nyilváníták az óhajtást, hogy bár több illy érdekes perek fordulnának elő, mert az ilyenek emlékeztetnek arra, hogy van még királyi Curia. És az illy felsóhajtást mi szüli egyéb, ha nem az ősi institutio iránti

kegyelet? Midőn, ha nem tévedünk, 1778-ikban bizonyos családoknak táblai pere a' Hétszemélyes táblán előadatott, ezen tiszteletre legméltóbb törvényszék' valamennyi tagjai az eredetiben előmutatott adománylevelét Zsigmond királynak sorra megcsókolták, hát még a' magyar nyelven írandót milly hódolattal 's lelkesedéssel fogják fogadni 's üdvözölni! Ősi fény ugyan nem sugározza körül fejemet, és ősiségem csekély, de még is úgy érzek, hogy van az ősiségben olly valami, mit csak érezni lehet, de ki magyarázni nem. Az ősiség reminiscentiákhoz van kötve, az élő fák, mellyeket atyáink ültettek, a' hantok, mellyek sírjaikat fedik, olly ragaszkodást szülnek – egy alispán, egy szolgabíró, kinek elei szinte azon székeket ülték, egy becsületes pór, ki azt emlegeti, hogy a' templomot, a' helység házát, vagy csak ezt vagy amazt a' hidat az ő atyjának, nagyatyjának bírósága alatt építették, olly ragaszkodást érez, minőt a' jövevény, bár mennyire tömött legyen erszénye, soha sem.

V.

Mind jó volna ez, de jobbról balról mondatik, hogy a' szakértő ügyvédekből is kifogyunk – a' királyi tábla büntető, házassági-váló, felebbezett és táblai perekkel el van nyomva, több évek óta alig engedtetik égy egy törvényszakas az alatt egy pár hét a' táblai perek előadására, mit tapasztalhat tehát az ügyvéd, és mit a' bíró? és mikint bizonyítsa be az ügyvéd ügyességét, midőn a' mező előle el van zárva? –És ezek jó formán így várnak; nézzük közelebből.

Az ifjú oskolába jár, idegen nyelvet többet mint Európának bármelley országában, ezen felül löni, víni, úszni, lovagolni, zenézni, tánczolni, rajzolni úgy a' hogy meg kell tanulnia, színházba is kell járnai, 's egyéb illy foglalkozásokat gyakorolni, különben az ifjúnak kiképeztetése egyoldalú – a' nagyobb oskolák megyei gyűlések helyein vannak; gyűlés jön, vagy a' kormányt, vagy a' rendszerint félekezetekre oszlott rendeket érdeklő tárgy fordul elo, és az ifjúságnak helyt kell állani,

miért ifjú tüze könnyen felhevíthető, 's a' kellő tudomány és tapasztalás hiánya miatt – a' mi nem hiba, hanem korának tulajdona – könnyen vezethető. Úgy nevezett praxisra, törvénygyakorlatra megy az ifjú, és már ekkor mellőzvéni többi – éppen nem a' törvénygyakorlat körébe tartozó – elfoglaltatását, rendszerint a' politikai tárgyakbani szavazásra, tisztújításokra 's efélékre eszközül használtatik. Juratus lesz az ifjú, az anyavárosba megy, hol a' politikai tárgyak kifőzésének tűzhelye van, itt felületesen be kell avatattani, a' hazafisági jelzőt-át kell venni, a' több oldalról kiképezésnek már némi-nemű tanújeleit kell adni, 's a' mi még az utolsó fényesítéshöz megkívántatik, ha bár egészségének 's erszényének rovására is meg kell szerezni. – Eljön az úgynevezett censura – jó szelíd ifjú – majd kiforr – úgy sem lesz prókátor 's a' t. és az ügyvédi diplomát kezébe kapja. Szomorú lenne, ha kivételek nem volnának, de ez csaknem rendszerint így van. És lehet-e itt akár az ifjút, akár az ősiséget okozni?

Ennek előpóstái már több évek előtt jelentkezvén, a' mély-belátású 's legjobb-akarató királyi személynök – ha' az emlékezet nem csal – 1822-ikben 80 censurandus közül huszonegyet visszavetett. Nem kell részletesen magyarázni, hogy mi volt a' célja? mert ki a' férfit, ki soha senkinek sem ártott szándékosan, használt pedig számtalannak, csak kevéssé is ismerni szerencsés volt, az a' leg-tisztább cél és szándok felől nem fog kételkedni; és mi lett az eredmény? nem tagadtatott, hogy az ifjúság nagy részben készületlen, de azért önmagok a' bírák is kedvetlenül veték a' jótékony szigort, és több oldalról figyelmeztetett a' személynök, hogy a' hiba az oskolai rendszerben létezik, ér hogy miután az ifjú az oskolákon könnyű szerrel végig bocsátatott, huszonkét 's több éves korában az ajtót előtte bezárni 's életének más irányt adni igen bajos; – mondatott, egy rossz prókátorra az ügyét különben is senki sem fogja bízni, és hogy az ifjunak szüléit, atyafiait, jóakaróit nem kell megszorítani, 'sa' kedvetlenséget a' bírákra hárítani,

hanem a' szükséges orvoslást felülről és a' törvényhozástól kell várni, és így azután – maradt a' dolog a' régiben.

Igen, de maholnap szakértő bírákat is nevelni kell, a' mint némelyek mondják. És szabad legyen e' részben is minden tisztelettel kimondani észrevételünket. Az előtt az újonnan kinevezett bíró írott törvény hijányában úgy szólván traditioképpen vette át az elveket az öregebbektől, és annak idejében ismét tovább adta. De történhetett ez akkor, midőn a' mint egy köztisztelőben állott bíró mondotta, – nyolcz évekig ült egy széken, és másik nyolczig egygyel felébb. Rendszerint 21-től 25 esztendő számított arra, hogy a' királyi Curia megújuljon, és mikép van most? a' bírák most többnyire a' politikai és törvényhozói térről lépnek a' bírói székbe, hol néha a' törvényhozói eszméket is életbe léptetni akaratlanul is meg kísértik, mert vajmi nehéz jelen törvényhozási korszakban bárkinek is úgy diadalmaskodni önmagán, hogy a' bírói széket alárendelt eszmével ülje meg; pedig ha ez máskint van, mi hamar elvek változása, és ellenmondások következhetnek.

Mindezeknek azonban az ősiség nem oka, és lehet a' dolgon segíteni, 's legjobban fog segíteni egy rendesen kidolgozandó rendszeres törvénykönyv, melly szerint a' bíró a' legnagyobb lehetőségig a' törvény szolgája légyen. Elmult ugyan is ideje azon theoriának, mellyet egy köz tisztelőben méltán állott 's különösen jó ötleteiről is ünnepelt bíró közjogunkat illetőleg tartott, hogy legjobb azt úgy hagyni a' mint van, 's úgy kell tekinteni mint a' controversa plágát, mindkettő használja, hol egyik hol másik hajt reá eresebben, de mivel nincs bizonyos határ, – kikelni sem egyik sem másik részről nem lehet. Magán-jogi törvényeink felől is alig fogja már valaki mondani, hogy ezeket sem kell igen tisztába hozni, mert éppen abban van az erő, hogy Isten tudja mellyik ezeröttszáz hányadiki articulust reá citálnak az emberre, mellyről apja sem álmodott, és azután a' többbit a' bíró' prudens arbitriuma elvégzi, ez pedig, t. i. a' magyar bíró, minden

arbitrium mellett is soha sem contradicál magának, mert minima circumstantia variat casum; – elmúlt azon idő is, midőn egy másik, jelesen a' törvényhozási téren főképen mély avatottságot tanúsított szinte főtörvényszéki bíró a' curialis decisio által előgördített nehézséget azzal oldotta meg, hogy, ha praedecessorának sentimentuma kötné, ott sem ülne. Ne kössenek igen is egyedül és folytonosan a' curialis decisiók, de bírót és mindenkit kössenek a' törvények, a' decisiók pedig, míg a' törvény mást nem rendel, addig szinte kötelezzenek, mert az igazságot mindig egyforma mértékkel kell kiszolgáltatni.

Egyszerűsíteni kell tehát, a' mint mondatik, az igazság kiszolgáltatásának módját, 's a' bírói határok egyedül az esetnek a' törvényre alkalmazására szorítassék; – és ez mind jó volna, de a' törvények minden kigondolható esetet ki nem meríthetnek, és ez így volt és így van minden törvényekkel. Felesleges volna a' római és canonicus törvénytudóknak vitatkozásaira hivatkozni, holott jelen időben is lehet három négy Jurisdoctornak is ugyanannyi különböző véleményét (parère) saját egy tárgyban olvasni és így speciosus indecisus casusok ott is vannak, és a' Jurisdoctor megakad mind a' mellett, hogy czipője fénymázás bőrből van készítve, és keményített ing-ujja egy tenyérszerű szélességre kinéz legújabb szabású frakkja ujjá alól, és nyakraalójának gallérját jó formán megharaphatja, feje, zsebkendője pedig csupa parfume.

Igaz, hogy igen szép 's örvendetes volna, ha a jelen kornak tartatott fen, ama bölcsészeti elméleteknek, 's az emberiség, legközelebről pedig honunk fiai boldogítására irányzott nemeslelkű ömledéseknél szerkesztendő törvények általi feloldása, miszerint a' boldogítás eszközeivel többé ne vessződjünk, hanem a' magán polgári jog a' szaktudományok' sorából kivétetvén, annyira egyszerűsítve legyen, hogy azt mindenki könnyen érthesse, beláthassa, magáévá tehesse, más szakértők (kiket jelenleg is az igazság örve alatti bonyolítóknak általánosán mondani

talán még is sok tanácsát nélkülözhesse – és ha ahoz, hogy ezen aggasztó s tetőpontra felemelkedni az emberiség sorsa gyarlóságánál fogva bár hosszás tapasztalás után is lehetséges, van reménység, úgy fogjunk hozzá azonnal, és egész erővel, mert ha a' feladásnak megfelelünk, általadjuk nevünket maradékainknak. – És hogy ha az illy törvényekhez még majd olyan embereket is lehetne nevelni, kik a' törvényt mellyet értenek, megtartani is képesek lennének, akkor már Isten kegyelméből nemcsak prókátorra, de bíróra sem lenne szükség. Illyésekhez azonban kevés a' remény, mert íme alig jelenik meg az ügynevezett kor kívánatának szüleménye: a boldogító váltótörvény, az az igen tisztának lenni kellő, 's éppen ezért is bírói felelősséggel összekötött törvény, a' hol az embernek csak az esetet kell tudni, 's mindjárt magára olvasóhatja az ítéletet, és íme saját szerzőjétől nyomban egynéhány kötet commenter követi, 's a' világosítás és módosítás egymást éri. Kívánjunk tehát egyedül annyit, mennyit a' legjobb akarat mellett tehetünk. Törvényhozásunk azonban éberekkel figyelemmel kísérje a bíróságokat.

Igen de bár mit mondunk, az 50-60 esztendő s per nem ritka, a' táblai perekbeni végrehajtás pedig annál ritkább. Oka ennek a' perlekedési rendszer, mellyet megrövidíteni nagyon lehet; oka az, hogy a' királyi tábla szerfelelt megtérhetve lévén, úgy szólván nincs bíróság, melly előtt a' táblai perek folyhatnának, minden legkisebb kérdésben évekig hevernek, míg ítélet hozathatik bennök; oka az, hogy – mi széles e' világon nincs, – országgyűlés ideje alatt az igazság ezen perekben ki nem szolgáltat; – oka továbbá az, hogy a' királyi tábla 30-tagból állván – melly szám jó formán némelly közgyűlési számmal vetekedik – a discussio nem keveset vesz el az időből; oka végre az, hogy a táblai perek nem kivonatilag, hanem egész kiterjedésekben olvastatván, a' hosszás: szóváltásoknak s' ismétléseknek olvasásával kell vesztegetni az időt.

A' múlt század közepén akárhány táblai perek, miután az úgynevezett Seriesből kikerültek, öt hát év alatt lefolytak. A' nagyemlékezetű királyi személynök az igazság kiszolgáltatását e' részben is elősegíteni buzogván, történt hogy (ha az emlékezet hív) 1823-ikban bizonyos kétszer-kettőnél világosabb neglectae praemonitionis invalidatorius perben elnökléte alatt egyszerre Actio, Institutum, Actoratus megállapított, és az örök-vallás is megsemmítvén, vagy is inkább a' felperesre átruháztatván, az alperes a' felszámításra köteleztetett; – de mi lett az eredmény? ügyvédek, felek, sőt a' bírák is megsokallották; bíró mondotta, hogy ez még is nagy praecipitatio, másutt a' mi eladatik, el van adva, itt ha későcskén is, de még is hozzá lehet jutni a keresethez. És ismét visszaállott az előbbi rendszer. Ugyan kitudná azután minden ember' kedvét kitalálni?

Úgy de vitéz katonákból furfangos prókátorok, prókátoros gyűlési szónokok, szörszálhasogató törvényhozók lettünk, mit fognak érni legjobb törvényeink is, miután azokat tüstint elferdíteni igyekeznek. És vájjon a' megsztalt Angliától kezdve széles e' világot bejárván, melly ország az, hol a' prókátorok védenczeik ótmára mindent a' mi eszektől kitelik, el nem követnek? de miután a' prókátorok Száma ad numerum indefinitum mehet, a' mi igen nagy hiba, és miután valamint a' szentkeresztység az üdvösségre, úgy a' prókatori censurának letétele még a' gazdasági tiszténél, sőt' mezővárosi 's falusi jegyzőnél is, vagy megkívántató; vagy legalább ajánló tulajdonság, lehet-e azon csudálkozni, hogy a' ki csak a' gyűlésen felszólal, az prókatori' diplomával miild el van látva? Tisztos jámbor ősiség! tehát annak is te volnál az oka, hogy p. o. a' mezei rendőrségről olly törvény szerkesztetett, mellyet (miután egy valaki jó megvendégeltetésért a' kalendáriumot úgy megtanulta, miszerint azt január 1-sőtől december, utolsójáig és innen ismét visszafelé menve eltudta mondani) könyv nélkül ugyan meg lehet tanulni, de tiszt-

tán érteni és alkalmazni jóformán lehetetlen. Hét év előtt hozott a' törvény, nem ex professo prókátorok hozták, sőt olyanok is folytak bele, kik önvallomásuk szerint Corpus Juris könyvet nem is bírnak 's azt nem is olvasták, és a' kórkívánta, különben igen üdvös czélzatú törvény ellen az elhatalás 's illetőleg a' hatalmas consvetudonak eltörlő ereje mai-akkor kezdődött, midőn született.

VI.

Igen, de ha legtisztább volna is a' törvény, még is untalan küzdés, végnélküli bonyolítás, per-húzás, mesterkélés idéztetik elő a' prókátorok által, melly egyéb nem az ősiségből eredő ügy ékre, bajokra 's viszonyokra is át megyen. Mindezekért tehát, ha csakugyan úgy vannak, lakoljon az ősiség? és éljen a' kor kívánta váltótörvény? ez majd ama visszaéléseket messze űzi, és előidézi az erényt! Ne járjunk azonban szélsőségekben, mert nincs emberalkotta Institutio, mellyet a' jót rosszat feltalálni képes emberi elme, kisebb, nagyobb mértékben kijátszani hajlandó és szinte képes nem volna. – Ne tulajdonítsunk épen minden rosszat a' prókátoroknak. A' királyi Curia foglalatostkodó köz-jogi ügyvédekről, majd harmincz évig tartott közelebbi összeköttetés után szólván, meg kell adni, hogy az folyvást egy díszes testület volt, és szép tudomány, sok komolyság 's ritka becsületesség jellemzetté. Volt-e eset és hány, hogy annyi ezer perek közöl, mellyek a' királyi Curia előtt megfordulnak, perek vagy okiratok a' prókátorok által elsikkasztalak, vagy csak megcsonkítottak volna? hány ügyvéd, és hány évekig, hány perlekedő feleknek dolgozik a' nélkül, hogy a' felet csak ismerné is, annál kevésbbé hogy fáradságának legkisebb jutalmát venné? Az 1838-iki árviz alkalmával bútoraikat, ruháikat sokan veszni hagyták, de a' becsületökre bizott irományokat, a' pereket, megmen-tették.

Igaz, hogy az adás-vevéseknél kijátszásképpen néha

nagyobb öszvegek tétetnek a' szerződő levélben, mintsem valósággal adattak, vagy köteleztetnek, de éhez a' fogáshoz már nem kell prókátor, jól tudják ezt mások is, és ha lelkük ismeretével számot vetni képesek, prókátor nélkül is megcselekszik. De hát a' kötelező leveleknél nem történik-e ez elégszer, és e' miatta' kölcsönöket meg kell-e szüntetni, és itt is a' prókátorokat okoljuk-e? E' részben ugyan óvatosabbak voltak eleink, mert az adás-vevési fizetések gyakran a' hiteles helyeken tétettek, a' mi bár most is úgy volna. Igaz, hogy ha a' vevő és eladó egyetértenének, még akkor is történhetnék csempeskedés, valamint hír szerint néha az adóságoknál is megeskik, de már ennek okát alig ha az ősiség viselné. Az Isten nagyobb bűnöket is megszenved. És a' királyi városokban a' századok-szentesítette szomszédási jogra nézve jobban áll a' dolog? és illy módon csak pénzes idegenek szereznek-e jószágot? Szereznek biz azt régibb honnfiak is, mert fájdalom! alig van cselszövény, mellyre belföldi vállalkozók is ne találkoznának: és mind ezeknek oka az ősiségbe, és nem inkább a' személyekbe, nem inkább az önzésre kecsegtető főképen anyagi jólét eszközlését czélba vett elvekbe van befonna, szöve?

Meglehet, hogy most az idegenek az erősebbjogú jószágokat kikeresik, 's azokat amollyan cselszövényes szerződések mellett megveszik, de így legalább nekünk is még bővecskén hagynak; ha azonban az ősiség megszűntével minden megveendő jószág erős joggal fogván biratni, mind jó falat lészen, minthogy pénzőkkel mit tenni nem tudnak, annál többet fognak öszvevásárolni.

Kérdezzük, hogy hány szegény nyert urodalmat? Meglehet, hogy legalább a' közelebbi időkben egy sem, de szegények talán nem is kerestek urodalmat, és ha kerestek 's nem nyertek, bizonyosan nem volt igazságuk, ha pedig a' pernek húzása vonása miatt nem juthattak igazságos keresetükhöz, ez nagy hiba, de nem az ősiségnek hibája – és ha a' testületek hatalmas urai által sok kisebb

közbirtokosok hanyattak volna ki a' birtokból, ez is bizonyosan jogszerűleg történt; de ha az uradalommal bírónak pere elébb járt le, mint a' kis birtokosénak is lejárni kellett volna, ezt az ösiség elvére róni ismét nem lehet, hanem segíteni kell jövőre a' dolgon.

Ne járjunk uraim! az ösiség ellenfelei szélsőségekben, ezzel másokat tévedésbe vezethetünk, a' tévedések pedig el-
tévésztt törvényeket fognak szülni. Az ösiség leghívebb bajnoka sem kívánja azt, hogy a' föld örökös pernek tárgya legyen. Ijesztőnek jó, de a' tapasztalás által mennél kevesebbet igazoltatik az, hogy a' százados birtokos ki tudja hány száz éves zálogos-levéllel támadtathatik meg, és talán egynéhány tallér fizetése mellett kimozdítathatik a' birtokból. Illy állítások a' múltra nézve is csak rémképek, lehető, de nem valószínű esetek, és ha a' múltra nézve illy esetek csak ugyan előadnák magokat, igazságos volna-e azon törvényhozás, melly az eddigi törvények iránti bizalomban imígy fentartott tulajdontól a' tulajdonost egy toll-vonással megfosztaná? Jövőre e' részben is lehet, és kell is segíteni, csak a' dolgot amúgy térden eltörni ne kívánjuk.

Az egynéhány tallér vagy tíz- húszezer, vagy annyi a' mennyi forint, melly a' jószágért évek előtt adatott, annak akkor igaz értéke volt, jelenleg azonban úgy a' nép mint a' pénz szaporodván, ennek belső becse évről évre, és pedig tetemesen alább száll, következőleg azon falu, melly száz évek előtt tíz ezer forinttal igenis jól meg volt fizetve, ma százezernél is többet ér; sajnos tehát, és igazságtalan, hogy az akkori tízezerért mostani tízezerrel érje be a' vevő.

Itt ugyan azon észrevételt lehetne tenni, hogy ha a' sok papiros, melly a' pénzt képviseli, ma kitörültetik a' forgásból, mindjárt nem fog százezerét érni az a' jószág, melly most százezerre becsültetik, és így a' mostani nagy érték nagy részben ideális, melly a' pénznek 's ez által a' jószág-

nak értékét a' világ pénzpiaczain majd felemelő, majd leverő pénztőzséreknek játékán fordul meg.

Volna még egy más észrevétel is, hogy t. i. a' tőkepénzes illy crisisnek még inkább ki van téve. Csak egy példát vegyünk fel; a' legközelebb fiú-ágban magszakadt báró M. Jakabnak elei 1720-ik körül kezdve néhány évek alatt fél millió forintot meghaladó összevet adtak két nagy házak eldőideinek kölcsön, ezek azon pénzen roppant jószágokat szereztek, mellyek most tíz annyit érnek, és a' hitelező unokájának (legalább az egyik ház által) kifizettetett a' tőke két száz egynéhány ezerrel nem is conventiós pénzben, hanem váltó-czédulákban, és mit jövedelmezett a' hitelezőnek az általa kölcsön-adott tőke? ötöt hatot száztól. Melly boldognak tartotta volna magát ezen hitelező ház, ha elei azon roppant pénzen jószágot vesznek, 's abból az idők forgása szerint a' törvényest sokszorosan meghaladó kamatot szedik, ha bár azután a' jószágból kimenni, 's az adott pénzzel számszerint véve béérni kénytelenek lettek is volna. — Mind ezek mellett azonban a' fentebbi ellenvetést jövőre nézve elhárítani, 's a' dolgon segíteni kell.

Jelen birtok- és perlekedési rendszerünk mellett sok árnyékoldalakat lehet casuisticaképen felállítani, de a' mellyek gyakorlatban elő nem igen fordulnak; ne ijesszük tehát melyenekkel a' nem avatottakat, nyesegecssük le a' kinövéseket, és ha ez történik, azon eset, hogy Árpád osztályosa, annak vevője, a' korona adományosa, a' korona és annak zálogosa megtámadhassa a' birtokost, lehetetlen lészen, a' minthogy ez eset magát még soha elő nem adta, de nem is adhatja, mert amúgy ősi büszkeségből lehet ugyan azt mondani, hogy ez vagy amaz a' nemzetség jószágait Árpád osztályából bírja, de azt törvény előtt hely-állók oklevelekkel bebizonyítani senki sem képes, sőt magát a' pusztaszármazást is legfelebb úgy emelhetné fel valaki Árpád idejéig, ha (mint valaha némelly személyes megkülönböztetések megnyerése végett történt) szabadalmat nyerne nem-

zetségi származásához egynéhány ideális ízelet hozzá adni. De különben is a' rendszer, melly pusztá birtoknál fogva valaha ne talán kereseti jogot adott, századok előtt elhalt.

Már akár hogy van úgy van, elég az, hogy a' közmondás is azt tartja, miszerint nálunk a' birtok állandóságát négyszer kell megvenni. De ne tegyük szerkezetünket közmondások által gyűlöletessé, hiszen egyik közmondás ezt, másik azt, harmadik meg amazt, hogy p. o. nincs könnyebb a' szónál, mert azt ülve is ki lehet mondani, negyedik ismét azt, hogy „bona solutio optima conditio” tartja, és ekkor egyszeri vétel mellett is biztos az ember – hiszen azon köztisztelőben állott, 's magas bírói széket ült bíró is, ki azt mondotta, hogy harmincz éves bírósokodása alatt alig látott néhány egyességet, mellyben legalább három hazugság ne volt volna, az ősiségnek legpánczélosabb bajnoka volt, és legyen elég e' részben csak egy esetre hivatkozni, p. o. midőn bizonyos alkalommal arról, ha vajjon az örökösen eladó, az örökös eladás által okozott sérelmet helyre pótolta-e? magánfalak között az „Ősiség” című munka érdemdús szerzőjével, gyengébb téren állva vitatkozott. Legyen szabad ezen birtok-rendszerünkre nézve gyűlöletes állítást egy kissé egyszerűsíteni, t. i. a' ki először zálogképpen véssen jószágot, ezt tulajdonának bona fide éppen úgy nem nézheti, mint az adós a' kölcsön vett pénzt. Mondjuk pedig bona fide, mert törvényünk azt mondja: „tarnen illi quibus obligarunt – dum redimere vellent, immemores salutis, et honoris remittere nolle n t” és így az állított négy eset közül ezt az egyet minden esetre ki kell hagyni. Ha pedig valaki (minthogy azt, hogy okszerű örök-vallások is léteznek, senki sem tagadhatja) mindjárt először illy felvállás mellett szerez jószágot, akkor a' feltett négyszeri megvételi esetek közül, hármat kell kitörölni. És a' ki nem éppen okszerűleg vette is meg a' birtokot, ha a' törvényes kellékek megtartása mellett megerősítő örökvallást szerzett, hasonlóképpen biztos volt – a' megerősített örök-

vallás, és perbeli egyesség ellen pedig (mindig feltétlenül, hogy nem kijátszásképpen, hanem a' törvény értelme szerint történtek) pert más nyakába vetni lehetett ugyan, de siker nélkül; ha azonban e' részben még valami tennivaló hátra van, azt az Ősiségnek eltörlése nélkül is meg lehet tenni.

VII.

Az „Ősiség” című munka mélytudományú szerzője hibáztatja a' királyi Curiát, hogy látván a' tévedéseket 's a' közelgető zavart, annak idejében fel nem szólalt, és az csakugyan tagadhatatlan, hogy a' királyi Curia birtok- és perlekedési rendszerünket illetőleg a' régi törvények lelkétől különösen az örök-vallási ügyek kezelésében lényegesen eltért.

Egyik decisio azt tartja, hogy az ősiség osztálylevelek, tanúvallomások, 's más hasonló oklevelek által, melyekből az eldődök' birtoklása (possessorium) kitetszik, elegendőkében bizonyítatik, és nem szükség hogy jogot bizonyító leletek is adassanak elő, mert az invalidatorius pernek érdeme nem a' gyökeres jogok bonczolása, hanem egyedül a' sérelemnek azon okból megörvoslása körül forog, hogy a' jószág a' vértől idegen kézre került.

Másik decisio így szólt, hogy: az örök-vallásos birtokos addig, míg az örök-valláshoz ragaszkodik, az örököt-vallónak jogát kétségbe nem veheti; ha azonban azt, hogy a' bevallónak jog-czíme ingadozó volt, bebizonyítja, akkor az örökvallás megállapítatik, quia fundamentum praejudicii consistit in abalienationeavitiahereditarii juris, és quia titulus 58. 1-ae abalienationes bonorum haereditariorum pro fundamento praejudicii per successores vindicandi constituit – és ez a' törvény lelke. De

Egy harmadik decisio ismét így hangzik, hogy: ámbátor az ősiség bizonyítására az ősi birtoklásnak kimutatása rendszerint (in regula) elegendő, de ha még is az alperes olly próbákat ad elő, ut iudex merito dubitare possit, vajjon azon birtoklat nem ideiglenes című, 's nem elég erős jog nél-

küli volt-e? akkor in his particularibus circumstantiis a' felperes, jog' bizonyítására köteleztetik, praejudicium enim non nisi ex alienatione aviti juris enascitur.

És már most mindenek felett ama főelvet is „Actori incumbit próba” szem előtt tartván, méltán kérdezhetjük, vájjon ezen decisiókat miként lehet összeegyeztetni? nincs-e ezek által a' bírói arbitriumnak a' legtágasabb határ kinyitva? miért nem kételkedik a' bíró mindig, ha vájjon az örökösen bevallott jószág, mellynek bevallásából a' felperes sérelmet követel, valósággal avitus haereditarius volt-e? és következőleg az eladás csakugyan cum damno et praejudicio történt-e? Igenis „de internis non iudicet praetor” szívesen legtisztább indulatot 's minden bírói tulajdonokat adjunk meg a' múlt század bírának, de azt, hogy a' birtok állandóságának eszközlését tűzték volna ki szempontul, érdemeik közé a' most mondottaknál fogva is alig sorolhatjuk.

A' jelen században követett rendszer már csak folytatása volt az előbbinek, és miután az 1790-iki és 1825-iki országgyűlésekről küldöttségek neveztek, mellyek birtok- és törvénykezési rendszerünk tekintetében is rendszeres munkálatot készítsenek, nem ok nélkül várt a' királyi Curia attól, hogy ezen munkálatok országgyűlési tárgyalás alá fognak vétetni, és e' tekintetben a' legfőbb idő már valóban jelen van, ha csupán azt tekintjük is, hogy a' czélszerű változtatásoknak szükségét a' bírák is megismervén, vajmi nehéz a' már fenálló elvek' egyformaságát fentartani, mind a' mellett, hogy felette veszedelmes (mert a' bíróság iránti bizodalmat dönti meg) ha a' bíróság a' felállított, noha a' korkívátnak már meg nem felelő elveket, törvényhozási közbeszólás nélkül változtatja. De itt ismét van egy, a' mi aggodtat, és ha némely közelebbi törvényeinket tekintjük, annál inkább aggodtatj, és pedig mind a' mellett, hogy a' közelebbi időkben törvényhozótestünknek mindkét táblája roppant munkásságot, felülmúlhatatlan szorgalmat, félreismérhetlen buzgóságot,

és az adminisztrációnak minden ágában mély avatottságot fejtett ki, és hogy vannak országgyűlésen férfaink, kik Europa bár mely státusának törvényhozóival mérkőzhetnek – mégis folyvást aggódtat, és ez az előttem felejthetetlen királyi személynöknek, midőn az 1825-iki országgyűlés előtt egy igen kis körben az 1790-iki rendszeres munkák felől szó tétetett, ama rövid válasza „száz ember nem írhat könyvet.”

Döljön vagy álljon az ősiség, szükség, hogy iránta tisztában legyünk. Mint a' régi oskolának neveltje, és mint alaponalakban a' régi rendszernek hódoló, mint ügyvéd és bíró felhivatva érzem magamat, miszerint az „Ősiség” című munka igen tisztelt szerzője által a' törvénykezés mezejéről szedett némely kérdéseire nyilatkozzam; jelesen:

Miért engedtetett meg, hogy jogi perekben is – nevezetesen az adományosoknak beiktatást tisztító pereikben, – ha a' magszakadás új, és nem elavult, gyökeres jog bebizonyítása nélkül, merő tény mellett lehessen boldogulni? mély kérdésre összevetőleg azon nehézséggel, hogy bajos lévén olly fegyverrel küzdeni, melly más kezében létezik, hogy mutasson a' korona jogot olly adománylevéllel, mellyet századok előtt a' nemzetségnek a' birtokkal együtt általadott? azt lehet válaszolni, hogy:

A' kérdésbeni esetben azért nem kívánt jogot bizonyítani a' királyi Curia, mert míg ellenkező nem bizonyítatik, minden birtokos joggal képzeltek a' birtokban lenni, és ez esetben kedvezett az elv az adományozási rendszernek, nem kedvezett pedig a' birtok-állandóságnak. Minden, mi a' koronának vagy adományosának birtokba-jutását nehezíti, ellenere van az adományozási rendszernek, és viszont a' mi ennek kedvez, ellenere van a' birtok-stabilitásnak; úgy hogy „a' feltett esetben az adományos, ki az új magvaszakadtat, és birtokban volt birtokost képviseli, gyökeres jog bizonyításra kényszerítetik, akkor ismét azt lehetett volna figyelme-

zöleg az adományozási rendszerre kérdezni: miért köteles az adományos, midőn a' tény, vagy is az új magvaszakadtnak birtoklata, mellyet, míg ellenkező nem mutattatik, jogosnak kell tartani, mellette áll, még jogot is bizonyítani, 's e' szerint miért nehezítetik ez által is az adományozási lehetőség? – Az új magszakadás (recens defectus) esetére felállított elv kedvez az adományozási, a' régi magszakadás esetére felállított pedig a' birtok-stabilitási rendszernek, mert ezen utóbbi esetben a' birtokos jogszerű birtokosnak lenni feltételeztetik. Épen azon elvet követte tehát itt a' királyi Curia, melly az új és régi örökösödés eseteiben általánosan a' törvény által ki van jelevve, hogy t. i. az új örökösödés egyedül tényi per, a' régi örökösödési per pedig „dum jam solo quasi nomine fratres con generationales di Ce-
rentur” jog' bizonyításával öszveköttetni szokott.

Miért vé t e t t e k a z ú j í t o t t a d o m á n y o k l e g a l á b b a n n a k b e b i z o n y í t á s a n é l k ü l , h o g y a z e l ő b b i e l v e s z e t t , v a g y h o g y a ' b i r t o k v a l ó s á g o s a n s z i l á r d a l a p o n á l l o t t – ' s a ' k i r á l y i v a g y n á d o r i b e l e e g y e z é s e k a z e l a d ó j o g a ' k i m u t a t á s a n é l k ü l t e l j e s j o g i p r ó b á k n a k ?

Egyedül új adományyal „jus regium” nélkül birtokot nyerni (acquirere) soha sem lehetett, hanem csak visszanyerni (reacquirere). Az új adomány' anyagául a' törvény birtoklást rendel, annak megvizsgálása pedig, hogy minden igaz ok nélkül új adománylevél ki ne adassék, a' koronához tartozik, és ez ugyan csak szigorúan veszi a' dolgot, jól végére jár: vajjon nem lappang-e az új adományképpen felkéri jóságban jus regium? és ha lappang, egy kissé bajba keverte magát a' folyamodó; – ha pedig az, hogy lappangna, ki nem tudható; vagy csakugyan igaz a' felkérőnek állítása, hogy őt 's eleit jog szerint illette a' birtok, vagy nem igaz; ha igaz, akkor kérése is igen igazságos; ha nem igaz, vagy jön valaha elő olyan, ki előbbi jogot bizonyít, vagy pedig ismeretes jog nélkül csavarog a' jóság; az első esetben az új adománylevél

az előbbi joggal bírónak jogát nem sérti, ha pedig nem tudatik a' jog, akkor az új adománylevél által adományos birtoki czímet vévén fel a' donatarius, a' korona joga bizonyos visszaszállást csatornára vezetetik; de a' bírót hibáztatni nem lehet, mert az új adománynak matériája a' birtok lévén, ő nem kívánhatott törvényszerűleg egyebet, mint annak bebizonyítását, hogy az új adomány-birtoklatra, (præhabitum possessoriumra) hozatott. És ha kedvezésről szabad szólni, az elv itt is az adományozási rendszernek kedvez, mert az új adománynyal ellátott birtoknak visszaszállása a' koronára nézve csakugyan nem jár olly nehézséggel, mintsem ha a' visszaszállásnak fonalát magasabban kellene keresni. — A' mi hozzánk közelebb van, azt bizonyítani könnyebb, mint a' mi távolabb esik. A' királyi vagy nádori beleegyezések, az eladó jogának kimutatása nélkül, teljes jogi próbáknak ismét a' koronára visszaszállás' eszközlése végett vétettek. — Ezen beleegyezések „jus regium” nélkül más jogot ki nem merítnek, mint, azt, melly az általadónak magszakadása vagy hűtlensége által a' koronára nézve eredhet. Annak, kinek tettére beleegyezés hozatik, a' birtokban kellett lenni, 's az ő birtokát folytatja az, ki a' beleegyezést nyerte, következőleg a' jog itt is csak a' megtartásra, 's illetőleg a' visszaserzésre, és nem a' szerzésre munkálkodhatik. A' kérdésileg neheztelt elv mellett tehát ismét a' visszaszállásra volt figyelem; és méltán, mert ha valaki attól, kinek tettére beleegyezés hozatott, erősebb jognál fogva a' birtokot elperelni kívánta volna, a' bizonyítás terhe csakugyan rajta lett volna, igen természetes tehát, hogy ha a' beleegyezést nyerő adományos birtokban van, és beiktatása ellenmondással fogadtatik, az ellenmondó ellenmondásának okát adni tartozzék, vagy is a' beleegyezést nyerőnek joga megismérlessék. Más volna, ha a' beleegyezéshez „jus regium” is köttetvén, e' mellett az adományos olly valamit kívánna nyerni (acquirere), minek sem ő, sem az, kinek tettére beleegyezést nyert, nincs és nem volt birtokában, mertekkor a' bizonyítás terhe a' beleegyezési adományoson fekédnék.

Annak, hogy miért nem hozatott be a' gyökeres jogot visszaszerző perekben a' zálog példájára, hol a' valóságon túl még kézről kézrejutást is kell kimutatni, és a' gyökeres jogból i visszahelyeztetés tehát gyökeres jogi eset példájára, hol g y ö k e r e s jogon túl még kiütést is kell bizonyítani, mint Erdélyben, hogy az igénylő ne csak jogát, jogának életbe-léptét, de azt is bizonyítsa, hogyan esett ki a' birtokból? okát ezekben véljük találhatni, hogy –

Voltak sok olly zálogos-levelek, mellyek papiroson maradtak; minthogy pedig minden dolognak lelke a' veleélésben áll, a' bíróságok a' követelt zálognak foganatba-menetelét annál méltányosabban kívánták bebizonyítani, mivel a' zálogoslevél a' zálog valósága mellett már olly tökéletesen szól, hogy az egyszersmind a' zálogba adónak birtoklatát is bizonyítja; 's nem is igen volt eset, mellyben a' felperes a' zálogot megelőző birtoknak (praepossessorium) kimutatására köteleztetett volna, egyet kivévén, midőn t. i. (a' mint előadatott) Rimaszombatban valami kályha alatt talált 's roppant jószágokról szóló eredeti, de minthogy azon nemzetség utolsó tagjának Budavára alatt kellett elesni, mind a' személyes felpereségre, mind az oklevelek valódiságára nézve nyomosán fessegetett okiratoknál fogva bizonyos jószágok táblai perrel kerestettek. Idejárulván az is, hogy a' zálogban elidősülésnek nincs helye, ha a' bíróságok a' zálognak életbeléptelését, vagy is leszármazását bebizonyítani nem követelik, akkor a' birtok felette ingataggá tétetik. Ellenben

A' jog czímből indított perben a' próba sokkal nehezebb mint a' zálognál; mert jogot mutatni, jelesen minden crisis kiálló adományi és beiktatási leveleket előadni, 's e' mellett leszármazást, 's birtoklást is bizonyítani elég terhes, ezen felül pedig az alperes magát elidősülés által is védelmezheti. E' részben a' mint látszik, a' királyi Curia azon elvet követte, mellyet a' neoacquistica commissio tartott, és a' melly

ellen felszólalás soha sem történt, hogy t. i. elég volt a' jogot bebizonyítani; a' kiütetésnek kimutatását pedig annál kevésbbő kívánta a' Curia, minthogy ezt a' megelőző zavaros és háborús időkre figyelmezőleg bizonyítani csaknem lehetetlen lett volna. A' királyi Curia tehát követte ugyan az elvet „Actori incumbit proba” – és hogy „titulum possessorii nemo pandere tenetur, donec proba Actpris non gravatur”; de ha a' felperes a' jogot a' birtoklással együtt bebizonyította, már akkor., mivel „res clamât ad dominum,” az alperest -ellenjogának bizonyítására kötelezte, mert jog nélkül a' jószágoknak nem szabad csavarogni. Hogy a' királyi Curia e' részben a' törvény lelkével, vagy éppen betűjével ellenkezőleg ítelt volna, azt állítani nem lehet, sőt a' birtok-állandóság, és a' koronára való visszaszállhatási egyensúlyt éppen ez által tartotta fen. A' jogbóli visszahelyeztetési perben pedig a' birtokbóli kiütetésnek bizonyítása azért kívántatik, mert itt a' felperes kettőt állít, jogot tudniillik és erőszakos kiütetést, tartozik tehát mindkét állítását bebizonyítani. Ezen esetben az erőszakos kiütést azért állítja a' felperes, és azért vállalja el ez által annak bebizonyítását is, mert az erőszakos elfoglaló ellen a' haszonvétel megtérítését is követeli; különben ha ezt nem követelné, nagyot hibázna, ha a' jog bizonyításán felül még a' kiütésnek próbáját is magára vállalná; hiszen akkor sokkal könnyebb volna reá nézve azt mondani, mi az egyszerűen úgynevezett jogi pereknek kereső leveleiben mondatik „nescitur quo titulo ad manus aliénas clevenisset,” mellyekben t. i. a' haszonvétel felől szót sem szokott tenni a' felperes.

Többi az „ösiségi” rendszer megdöntésére a' törvénykezés mezejéről feltett kérdések, már nem annyira az adományozási tárgyat 's a' koronát, mint inkább a' magánosok között fenforgó eseteket, és birtoki állandóságot érdeklík; ezekbe tehát annál kevésbbő szükség ereszkedni, minthogy irántok többnyire egy értelemben vagyunk; azt mindazáltal hallgatás-
sá» mellőzni még sem lehet, hogy a' cserék, 's perbeli egyes

ségek helyeikből nem könnyen, sőt csak azon esetben mozdíthatók, ha természetüket elvesztették, vagy is ha a' felperes azt bizonyítja be, hogy a' csere, vagy per-egyesség e' nevet csak külszínűleg viselik. Legyen szabad egy példával élni: ha az adó és vevő előre egyetértvén, valaki gyökeres jogú jószágát egy pár évre zálogképpen eladná, kitelvén pedig az idő, zálogos pert kezdene, és mivel a' megidézés után megvan a' litis pendentia, akár mindjárt, akár azonnal a' per-felvétel után örökös tartalmú egyességre lépne, lehetne-e ezt törvényes értelemben egyességnek nevezni, és nem inkább egyszerű örök-vallásnak? És ha p. o. százezer forintot érő örökös-jogú jószágért valaki Csere nevezet alatt ötven ezer forintot érő zálogos jószágot ad, a' többit pedig pénzül fizeti, ez, ki a' zálogos jószágot és a' pénzt átvette, nincs megcsalva, mert jól tudta, hogy örököt ad és zálogot és pénzt, következőleg csupa pénzt kap; de megérdemli-e ez a' törvényes csere nevét, nem tettett csere (simulatum Cam-Ijium) e ez, következőleg nem egyszerű eladás-e, 's nem kell-e tehát szükségképpen megvizsgálni azt: vájjon mind a' mellett, hogy család fen nem forog, megállhat-e vagy nem? De ne járjunk tovább e' téren.

VIII.

Száz szónak egy a' vége, az ősiség meg nem állhat, ennek el kell, 's minden áron el kell töröltetni, mert sem a' múltat tekintve kötelességét meg nem tette, sem azt jövődöre megtenni nem képes; a' múltra nézve a' régi nemzetiségeket fen nem tartotta, a' haza védelmét illetőleg pedig történetírásunk, m aj d minden lapján a' napfénynél világosabban kiderítve áll, hogy Mohácstól fogva 1809-ig a' felkelt nemes sereg a' haza védelmére elégtelen volt, és jövődöre szinte elégtelen 's alkalmatlan, mert mi is állandó katonaságra szorultunk.

És tökéletesen igaz az, hogy az alföldön, 's általánfogva azon vidékeken, mellyeken a' török más fél száz évekig uralkodott, a' nemzetségeket régi birtokrendszerünk a' kiirtástól meg nem védte; de hiszen erő 's ellenség ellen nincs megóalmazó birtok-rendszer. Tehát annak is, hogy ott, hol a' török uralkodott, és a' hol két századig belső zavarok dühöngtek, a' régi adományos nemzetségeket ritkábban lehet találni, hanem ezeket leginkább a' felföldön kell keresni, szinte az ősiség volna az oka? és azok a' felföldi nemzetségek fennállnának-e, ha az ő megtartatásukért az alföldi nemzetségeknek nagy része nem esik vala áldozatul?

Dicsőn vívott meg rendszerünk az idők viszontagsággal, mert századok hosszú sora, melly alatt nemzetek eltűntek, alkotmányok özvedültek, húzódott el a' magyar föld felett, és a' magyar alkotmány alapelveiben most is áll.

Azon rendelkezésnél, hogy bűn vagy magszakadás esetében az örökösödés a' koronát illesse, az volt a' cél, hogy a' bünt mindenki kerülje, és hogy a' fejedelem, kit a' magyar mindig a' kegyelem kútforrásának tartott, képes legyen a' király és haza elválaszthatlan javára tett szolgálatokat valósággal megjutalmazni, másokat pedig hasonló tettekre buzdítani. Szabad legyen egy két példára hivatkozni:

Béla Dei Gratia Hungáriáé, Dalmatiae, Croatiae Rex. Meet Regia pietas manum munificam porrigere debeat univ-
 siss, illum tarnen, cujus experta probitas laudata est in prosperis et adversis, principaliori debet prosequi munere et favore, ut alii ejus exemplo incitati ad fidelitatis opera fortius accendantur, etc. in diversis Regni nostri expeditionibus, quae longum esset enarrare per singula, et specialiter cum conflictum juxta fluvium Sajowcum saeva gente Tartarorum habuissemus, idem Dettricus cuidam adversa facie super nos irruenti viriliter se opposuit, et ab ipso crudeliter vulneratus, a morte nos liberavit, damus, donamus, conferimus etc. És más helyütt:

Matthias Dei Gratia Hungáriáé etc. Rex etc. ut cum Re-

giae dignitatis sublimitas ad hoc divinitus sit in terris praefecta. ut subjectum sibi populum benevolentia regat, liberalitate attrahat, atque uniuscujusque mérita dignis retributionibus prosequatur, quod etsi ex quadam generali Regum fieri soleat regula, nihilominus tarnen illi ampliori extollendi sunt munificentia, quos majoris virtutis operatio, actuumve et egregiorum gestorum facta caeteris efficiunt magis digniores – condignum itaque habentes respectum ad servitia etc. quae iidem in diversis expeditionibus Regni nostri etc. non illos aestus, non hyemis rigor, nonnulla temporis aut fortunae asperitas denique a nostro latere retraxere, quin semper cuncta ea, quae augmento nostri nominis et honoris fuere, animis aequis, constant! perseverantia, et promptitudine perferrent singulari. De quibus omnibus non aliorum quaerimus testimonia, sed ipsi testes sumus—etc. *damus donamus, conferimus etc.* és az adományozott föld az adományosnak maradékait most is boldogítja. Illy módja a' birtokszerzésnek más lelkesedésre buzdított mindenkit, 's más pietással kötötte a' maradékot az imígy kiérdemlett földhez, mintsem ha szerzemény-leveleikben azt olvassák, hogy azt eldödjök ennyi vagy annyi jó értékű forintért, minden forintra ennyi annyi garast, 's minden márkára ennyi annyi forintot érve, Tarkafy Andortól, vagy Demetrovics Gergelytől vásárolta. Sokkal erősebben hatottak illy példák, mint az egyedül pénzbeli, vagy kitüntetési jutalom; mert alkotmányos léteit a' nemesi birtok adott, itt pedig kitűnt az, melly eredetét királyi adományozásból vette, következőleg a' haszon a' becsülettel öszve volt kötve; pedig valljuk meg a' mi igaz, ez a' legvalóságosabb jutalom. Mondják, hogy midőn az 1813-iki nagy népekcsatája után bizonyos hatalmasságnak kitűnő hodvezére ismét bizonyos diszrendet nyert vala, azt mondotta „jetzt werden doch auch dic Marren cemma” mit bizonyosan nem mond, ha fejedelme egy pár helységgel megajándékozhatja, 's azt teheti, a' mi az 1599-iki 48-ik törvencikkely következtében gróf Pálffy Miklós részére a' pozsonyi várral, és hozzátartozó uradalommal történt vala. De hijába,

az a' varázshatású drágakő, melly oly szépen jutalmaz, és ösztönöz egyszersmind, kitűnőleg a' magyar királyi koronát ékesíti, és miután az egész egyesekből áll, valamint kétségen kívül van, hogy azon pietás, melly az ősi föld iránt egész valónkat meghatja, oly lelkesedést szül, mellyet a' legközelebb pénzért vett föld iránt soha sem érzünk: úgy bizonyos az is, hogy királyát 's honát a' magyar oly bálványozásig soha imádni nem fogja, ha ezt eldödei nem verőkkel szerzik, hanem bár melly öszveg-pénzért vásárolják. Spárta Leonidásokat, Roma Regulusokat és Deciusokat szinte csak addig szültek, míg a' hazafiak keblében a' haza és becsület szeretetének tüze egyaránt lángolt.

Hát a' honosítás nem nagy erkölcsi hatással birt-e, és nem rejlett-e ennek legbelsőbb becse birtok-rendszerünkben? nem tartoztak-e a' honosítandók a' király és hazánk iránti főképpen a' vitézi pályán aratott érdemeket bebizonyítani? és a' halántékaikat díszesítő legzöldebb koszorúknak egyike, nem vala-e a' kiérdemlett magyarországi honosítás? Nézzük törvénykönyvünket, 's látni fogjuk, hány hadvezér 's főrangú személyek iránt róttá le a' nemzet hálája adóját a' honosítás állal? miért nem tettünk mi magyarok, vagy miért nem teltek más idegenek annyi becset a' másutti honosításra?

És éppen a' történetírára és törvénykönyvünkre, és éppen a' mohácsi veszedelmet követő időkre hivatkozólág bátran kérdezhetjük, hogy éppen ezen idők nem tesznek-e fényes tanúbizonyságot a' felől, miszerint oly ország, 's oly országnak királyiszéke, mellyben a' földbirtok nem egészen járandó, sokkal jobban van óalmazva, mint az, mellyben a' földbirtok mindig forog? Ne becsüljük ugyan túl érdemeinket, de még is ha Vácznál, ha Budánál, ha Pestnél, ha Esztergomnál, Fejérvárnál, Egernél, ha Szigetiméi, ha Keresztesnél, 's ha ismét Budánál meg nem állunk is, ne szökjünk a' mohácsi ütközettől azonnal a' győrihez; adjuk meg a' maga érdemét azon évszaknak is, mellyről magyar Horácunk éneкли:

Hat nagy királyok fegyvere omla rád,
 Tűz láng borítá Ausztria tájait –
 Felkél az ébren szunnyadó magyar,
 'S elszórja villámkardja Eged ködét.
 Megtörte, löldhöz verte mintegy
 Bellorophon hat-agyú Chiniacrád.

és méltányoljuk, mit örök-emlékezetű Ferenczünk a' királyi trónról mondott az ország rendéihez „facta loquuntur, pectori nostro grata recordatione sempiternum insculpta.”

Igaz az, hogy az állandó katonaság behozatalával az ország védelmi rendszere megváltozott, csak hamar alvásnak indult a' vitézi hajlam, melly mint a' meggyújtott 's elégett papiroson futó, 's itt ott fel-feltűnő tűzszikra egyes egyénekben ugyan mai napig fenmaradt, de lobbal 1741-ikben égett utoljára, 's általános nemzeti jellem lenni, fájdalom! úgy szólván megszűnt. De azért nem lehet még azt állítani, hogy a' haza' védelme egészen a' tömeg vérére szorult légyen, mert a' nemesség a' haza, és trón személyes, és önköltségeni védelmének szent kötelességétől még nincs feloldozva, és a' kérdést: mi lesz tanácsosabb? talán csak a' jövőndő fejtendi meg. Ha azt nézzük, hogy a' tömeg szájába legyen fogva, úgy az ipar és szorgalom is háttérbe fognak szoríttatni, mert a' tömeget sem a' majorátust sem egyéb bármiféle institutiók, mellyek az egyformaság körén túl vannak, főképp ha minden oldalról figyelmeztetik, ne mondjuk izgaltatik, nem capacitálják, ezt egyedül az oktatás eszközzi, mellynél fogva mindenki azért engedelmeskedjék, mivel átlátja, hogy alkotmányos szerkezetünk mellett különbségnek kell lenni, és eszközzi a' törvény, melly azt, ki nem capacitálódik, engedelmességre kényszeríti.

IX.

Okos, czélszerű földművelés, kereskedés, ipar, szorgalom, hitel a' kornak tagadhatlanul j e l s z a v a i; de viszont alkotmányos rendszerünket tekintve ennek ismét a' születési 's birtokos nemességnek fentartása

szinte jelszava, és ezen jelszavak egymással egészen megférnek.

Van azonban egy, mi ezen jelszavakat halomra dönti, és ez az, hogy az egyszerűség 's takarékoság kora, fájdalom! eltűnt, és így azon mindent megdöntő elem semmi egyéb, mint a – luxus.

Ha a' mirigy, melly e' tekintetben minden osztályt meglepett, még tovább (erjed, – ha kiadásaink bevételeinket mindig meghaladják, – ha azt, hogy jó barátok egymás! egy- és más utón ezerekig megkoppasztják, közönséges indignációval nem vesszük: ösiség eltörlése, telekkönyv, bank, és bármi kigondolható intézetek nem fognak rajtunk segíteni. Ha az egészszet tekintve (a' költést illetőleg) ama nemzetekkel, niellyek a' világ kereskedésének piaczaín forognak, vetélkedni akarunk, csak úgy kell bukni az egésznek, mint azon egyeseknek, kik Szerencset, Ledniczet, 'sat. szerencsésen megnyervén boldogok lehettek volna, de a' sokkal erősebbekkel versenyezni kívánván, a' bevétel 's kiadások közti egyensúlyt eltévesztették.

Hitel és csak hitéi – ez az üdvösség' horgonya! Nincs hitelünk, mert a' bírói foglалás iránti törvényeink nem elég szigorúak; és alkottatott szigorú törvény, melly mellett volt példa, hogy bizonyos szőlő 750 forinton eladatván, a' vevő egy részt kifizetett, 's mintegy ötszáz forinttal a' tett részes fizetések után adós maradván, elmarasztaltatott, és a' kitűzött utolsó árverési határnapon önmaga az aladó 3 forint néhány krajczárral legtöbbet ígérő lévén, készpénzt is kapott, szőlője is minden rongálás nélkül visszakerült, és a' még hátralevő öszvegért a' vevőt egyéb vagyónában exequáltatta. – De mind e' mellett –

Még sincs hitel, mert a' per folyama hosszú; szóbeli eljárás kell határozatlan öszvegig, akkor lesz hitel; és meghozatott a' törvény, 's elég tatártörvény, melly mellett volt példa, hogy az adós egy szolgabíró által 320 ezer pengő Forintig néhány nap alatt elmarasztaltatott – és

Még sincs hitel –; és végre feltaláltuk, mit annyira kerestünk. Váltólevelek, 's váltótörvények kellenek, ezt ki-

vánja a' kor, és ki is vitt a. De hogy is ne vítta volna ki, és jóformán ellene csak szólani is ki merészlett volna, hiszen nincs a' szivárványnak annyi szép színe, mint a' mennyivel ábrázoltatott a' boldogság, mellyet a' váltótörvény behozatala elő fog idézni. Lesz hitel, lesz pénz, majd investálhatok a' jószágba, – gondolta egy némellyik, – és productiómat szaporítom; de azon, hogy, ha a' szaporítandó természetménynek bizonyos piacza nem lesz, és e' miatt a' kamat a' szaporítást felemészti, a' tőkének fizetése pedig terhül marad, a' fejét senkisémet törte. Lesz hitel, lesz pénz, angol lóra, kutyára, kártyára többet adhatok ki, 's bőven költhetek, – adóssággal vagyok terhelve? zálogba adom jószágomnak részét, a' többit tisztán fogom bírni, majd annak idejében vagy magam ki váltom, vagy gyermekeim váltsák ki – gondolta egy másik 's harmadik, – mert arra, hogy jószágától örökösen megváljon – minthogy a' legroszszabbul gazdálkodó is szerzőnek kíván látszani – kevesen voltak elszánva; az pedig éppen legkevesebeknek volt eszekben, hogy minden váltótörvény mellett is a' hitel még gonoszabb lábon fog állani, vagy hogy ezen lépést az ösiségnek megdöntésével kívánná valaki öszvekötni. Egy bécsi főhivatalnok, kinek neve a' Monarchiában magas tiszteletben áll, és kie' szakban nagy tekintély, midőn a' váltótörvény behozatala szóban volt, egy magyar statusférfiúnak csodálkozással mondotta, hogy megfoghatlan, mit akarnak a' magyarok a' váltótörvényekkel? mert nem olly országba való az, Lengyelország lesz belőle, zsidó kézre kerül; és azon jó ur mondott valamit, ha mindjárt azt nem tekintenők is, hogy a' birodalomban, mellynek tagjai vagyunk, minden 57-ik valósággal zsidó; Angliában pedig, mellyre olly annyiszor hivatkozunk, minden négy ezeredik zsidó, kiválnak ugyan közölök üstökös csillagként egyesek, és legyen ezeknek minden becsület, főképpen pedig azoknak, kik mit a' vámon vesztenek, a' réven megnyerni nem igyekeznek, de az egészet összevéve még is gyakran eszünkbe jut, mit hajdan egy ifjúkori tanítónktól e' népről mondatni hallottunk, hogy „nec se agriculturae nec militiae

libenter applicat, semet locustarum instar multiplicat, vicloresque suos natio victa premit.” – Sőt voltak becsületes külföldiek, kik midőn a’ váltótörvények behozatala munkában volt, azt állították, hogy sokkal több pénzök veszett el a’ hitelezőknek külföldi hitelezés mellett mint Magyarországon, mert itt, ha valamivel későcskébb is, de csakugyan hozzá jutottak pénzeikhez, noha a’ húsz éves csődper ott sem példa nélküli, és királyi jó atyánk kegyelmes leirata által figyelmeztette fiait; de hasztalan, mert – maradjon.

És mi lett a’ következés? Temérdek öszvegeket realizáltak az uzsorások, mellyeket nem adtak, a’ váltó üzlet a’ kereskedési körön túl is bocsájtván, a’ jólelkű hitelezők huzamos időre nem örömet hiteleznek, pedig ez volna a’ segítség, mert félnek, hogy valami uzsorás váltói eljárás mellett a’ kielégítési fundust elkapja. Már most több alapítvány is kölcsön alkalmával megkívánja, hogy biztosítékul fekvő jószág resignáltassék, mellyet ismét haszonbérképpen vissza-resignálnak. És ezen irtóztató hitel-intézet mellett a’ játék még igen egyenetlen is, mert ha becsületes embernek kölcsönre van szüksége, az „elfogadom” szó igen drágába kerül, ha pedig becsületes ember illy módon adna kölcsön, az rász néven vétetnék, és így még azt sem teheti, hogy „ha őt ütik, ő is sorstársát torkon ragadhassa” mert ő reá nézve erkölcsi tilalom létezik, bírójának vagy ellenfelének irgalmában pedig menedéket éppen nem találna.

Igaz ugyan, – és fájdalom! – miszerint ezen tilalmon némelleyek magokat túl kezdik tenni, mert most már az emberek számítanak, és sok ember egymást kegyetlenül kiszámítja, atyafi atyafinak, jó barát barátnak olly számadást csinál, mellyet az előtt tenni, átalott volna; némelleyeket még is tartóztat az, hogy mindenki tisztának akar látszani, nem lép fel tehát saját nevében, hanem pénzét egy pár sor íráska mellett „elfogadom” útján más alkalmas egyén által kezelni, azzal nyugtatván meg magát, hogy „barátom, földim,

bőröd csakugyan nem maradhat meg, tehát inkább jó barát kezébe kerüljön, mint zsidóéba.”

Távol legyen azonban, hogy mind e' mellett azokat, kik a' váltó-törvények létesítése körül buzogtak, legkevésbé is okoznók, a' szándok bizonyosan legjobb volt, de a' theoriát az életben gyakran megzavarja a' praxis. Mindent a' maga idejében és óvatosan.

Lehet-e tehát csudálni, hogy az előzmények által ennyire okulva, igen óvatosak vagyunk azonnal meggyőződni a' felől, hogy „ha a' megadott birtokképességhez még birtokbiztosság is adatik, akkor már a' mit csak kívánhatunk, minden meglesz” és főképpen hogy édes magyar hazánk boldog lesz? Lehet-e rősz néven venni, hogy mielőtt a' végső lépést meglennök, illy formán gyanakodunk, vájjon ha az ősiségét eltörülván, a' kaput egészen kinyitjuk, nem fogják-e külföldi különben ugyan becsületes emberek is, de mind kül, mind belföldi uzsorások is a' nemesi jószágokat megülni? mert az úrbéri telkeken a' mint látszik nem kapnak, 's olly discretusok, hogy ezeket a' kivásárlandó kisebb nemességnek hagyják; – és ha ez így lesz, reá köszönthet-e majd még a' magyar nemes koszorús költőjével egymásra „adja Isten, hogy a' magyart a' fél világ uralja;” nem fogja-e majd e' szép hont olly vitéz nemzet keríteni birtokába, mellynek hősei, ha a' dolog rosszul talál menni, mivel csak materialis oldalról ragaszkodnak tűzhelyökhöz, addig míg a' baj tart, fecskékint melegebb országba térendnek, és sikerrel fogunk-e beszélni az absentismusról, azok ellen, kik a' megye-kormányzási, 's törvényhozási erőt közvetve 's közvetlenül kezökbe kerítendik? nem olly vitézeket fog-e a' hon táplálni, kik a' vaspánczél előrelátólag a' szaladás esetére, hátukra csatolják? mert ők számolni szoktak, és ekkor nem lesz-e méltó okunk Horáczunkkal felsóhajtani: „más néppel ontott bajnoki vért hazánk „szerzője Árpád a' Duna partjain”; és ha így lesz, a' szegény magyar nemes nem méltán fog-e felsóhajtani dicső királynak 's vitéz őseinek árnyékához, 's nem joggal kérdezheti-e,

hogy mi, kiknek eldődei a' királyiszékért és hazáért vérokel annyiszor ontották, 's mindkettőt megótalmazták, mivel érdemlettük azt, hogy miután kötelességünket híven betöltöttük, és tovább is betölteni nem késtünk volna, olyanoknak, kik közül némelyek a' haza védelme alkalmával egy és más módon magokat felpénzelték, megvásárlására kitéssünk? és nem lesz-e egyedüli vigasztalása az, hogy ezen sorsot nem királya hozta reá? – és megcsókolván a' királyi adománylevelet, melly által őseinek a' királyiszék és haza iránti érdemei megismertettek – mert ezen osztályban sok nemes érzés lakozik – öszvehajtja ismét pecsétetes levelét, és csak egykor máskor – főképp midőn az új birtokos által, ki már a' köz birtokosságot kiarondírozta, le fog nézetni, vagy éppen mint Istvánfy írta, ha itt nem tetszik, Scythiába fog utasíttatni, akkor fogja fiának szívszaggatva mondani: Fiam! ha volna bíró, ki nekünk ezen pecsétetes levél szerint igazságot tenne, lenézetésünket semmi kincsért sem túrném –és nem lesz törvényhozó-test, melly azt rendelkezesse, mint valaha „Fukarii et „omnes nationes externae, qui thesaurus Regni palám exhauriunt, de hoc Regno statim ablegentur, in eorumque locum „ungari constituentur.”

Lesz hitel, lesz bank, ott már talán olvasni sem fogják a' bankjegyeket, hanem csak úgy belemarkolni engednek – de itt is csak lassan. A' hitel-intézet igen is elkerülhetlenül szükséges, hanem „praetor minima non curat” ki fog minden aprósággal vesződni, ez nem nagy jó uraimék részére való. Ez 's ama nagy birtokos felvesz ennyi annyi számos ezereket, kérjenek csekélyebb öszvegeket ő tőle, igen, de ki venne nagy öszveget kölcsön a' végett, hogy azt ismét kisebb öszvegekben nyereség nélkül kölcsön kiosztaná? és az egregius nagy jó uraimék földecskéket adnak örök áron, melly többé nem sír vissza. Azonban

Kell, szükséggépp kell hitel-intézetnek lenni, különben hitelezőink elnyelnek, sőt ha a' kaput egészen megnyitjuk, hitel-intézet mellett is mindent elnyelnek, mert a' ki őt, vagy

éppen hat százaléki kamatos pénzzel lép ki a' térre, mini mi talán ki fogunk léphetni, az annak, ki nem is egészen öneréjével dolgozik, hanem más pénzét harmadfél százaléki kamatadás mellett forgatja – ha a' vásár egészen szabaddá tétetik – a' concurrentiát ki nem tarthatja.

Kell, ismételve mondjuk, kell lenni hitel-intézetnek, de azért az ősiségét nem kell eltörölni.

A' káptalanok, közalapítványok, 's magán-tőkepénzesek milliókat kezeltek és kezelnek, és ki az, a' ki pénzét az ősiség miatt elvesztette?

Igen, de a' hitelhez birtokkönyv kívántatik – de hát micsoda ellentétben áll az ősiség a' birtokkönyvvel? hiszen régi időkben is voltak birtokkönyveink, csak hogy a' mostaniak tökéletesebbek; ugyanis

Voltak királyi könyvek, voltak káptalanok, conventek 's más hiteles helyek könyvei. A' káptalanok eljárása bizonyos körökre volt szorítva, és így az illető kerületekbeni jószágoknak birtok-czímét mindenki annál inkább ismerhette, mivel még az 50 ftot meghaladó zálogokban is beiktatás kívántatott, és ez csak 1647-ikben lön megszüntetve, sőt mi több, néha az is megtörtént, hogy a' privilegialis levélben a' jószág megnynyisége is kitétetett „est sufficiens ad culturam quinque, sex, octo aratrorum”, mik voltak tehát ezek egyebek, mint birtokkönyvek?

Igaz ugyan, hogy azt nem földmérők mérték, de hiszen csak a' múlt század közepén is történt még bizonyos nagy, most jog-egyenlőségi per alatt lévő jószág iránt, a' királyi fiskussal tett csere alkalmával olly felmérés, hogy megkerülték a' határokat lóháton, commode equitando három-négy óra alatt, de már azután azt, hogy mikor szorították meg a' lovat jobban, akkor-e, midőn a' cambiumot, vagy midőn a' cambiatumot lovagolták körül? mivel nem voltunk ott, nem tudjuk. Elég az, hogy a' birtokkönyvek elvileg az ősiségnek minden évszakában be voltak véve, 's mi több, eladások alkalmával a' birtok meg is becsültetett, mert az 1298-iki 66-ik czikkely

szerint a' birtokot az értéknek csak egy tized részéig lehetett eladni, az 1-ső rész 83-ik címje szerint pedig a' köz becsár (communis aestimatio) erejéig.

Túl vagyunk – Istennek hála! – azon az időn, midőn még csak házainknak megszámlálásában is, mint Talleyrand bizonyos régecskébben látott ismerősének hízásában, kitudja minő politikai okot gyanítottunk; nem fogjuk többé országos öszveírás alkalmával arra tanítani a' becsületes pórt, hogy minden öszveírandóból kilencz tized részt hit alatt tagadjon el, 's elvégre a' dolgot oda vigye, hogy egy tehéntartás mellett évenként a' haszon 7 krajczár, vagy éppen mindent kárával tart, a' kárt pedig honnan pótolja? azt nem tudja; – de ha jövedelmünk hatod részét a' haza oltárára ajánlandjuk, mi sem fogunk harminczöt, harminczhatod részt megtartani; egy szóval: Felsőges urunk irányában úgy fogjuk magunkat tekinteni, mint a' jó gyermekek, mint a' jó házások, kiknek atyjok, 's egymás iránt nincs titkuk, és ez bizonyosan viszonzatni fog, mert itt is bizodalom a' főáldás. Nem fogjuk többé titkolni valódi állásunkat, sem azért, hogy erőnket látván többet ne kívánjanak tőlünk, sem azért, hogy gyengeségünket palástolván félnénk, 's rettegtebbeknek kívánnánk látszani, mint sem vagyunk. Megértettük jó királyi atyánkat, 's loyalis kormányát, őszintén kívánunk közremunkálni, nem borzadunk a' rendes telekkönyvtől, nem attól, minek ez egyúttal alapja lészen – az adótól.

Ismételni meg nem szününk tehát, hogy a' hitel-intézet elkerülhetlenül szükséges; de azt is erősen hiszszük, hogyha az eddig mondottaknak, 's alább mondandóknak nyomán az ősiség módosítatik, benne a' hitel-intézet *s z i r t r e t a l á l n i* nem fog.

A' bölc s Fichte, kinek Philosophiája az emberi boldogság' tárháza, sokat is mondott talán, midőn azt állította, hogy a' ki a' nemzetek, szokásait lenézi, a' törvénykezési formalitásokat pedig eltörölni kívánja, az az emberi társaságnak ellenfele. Maradjunk a' magunk tekintélyei mellett.

Az 1828-ikban munkálkodott országos küldöttség a' többi

között így szól „quia conservatio familiarum originariae institutionis, salutis publicae non minus, ac privatorum implexa est, hinc Regnicolaris Depiütatio censuit eo digrediendum non esse, an bona avita irrevocabiliter abalienari possint, atque adeo antiquissima in manipulatione jurium nobilitarium prae-vigens consuetudo, conservationi familiarum innixa, alteranda sit, nec ne?

Yitiis non nova legislatione occurrendum, sed vitia rese-canda – ‘s erre vonatkozólag a’ halhatatlan emlékezetű ki-rályi személynök, midőn a’ királyi Curia 1824-ikben a’ mostani formábani megállapításának százados emlékét ünnepelte, a’ többi között így szólott „sed non in sola saltern Judi-cium forma corrigenda substitit paterna Augusti Caesaris et Regis Caroli Providentia, complexa est haec ordinis etiam processualis, legum item civilium, et criminalium emendatio-nem, quarum plurimae partim illis ipsis anni 1723 Comitiiis, partim subsequis anni 1729 per-latae, hodiedum pro cedurae n o strae f or ensis Car dinem constit mint, ut delictorum publico-rum a privatis dis cr iminatio, po enaru raque in utrisque mitigatio, causarum civilium pro ra-tione Instituti ad constitute Judicia adsigna-tio, stabilita app ellationis norma, nee inter-miss a in beneficii hujus usu ad ignobiles, quos velut plurimos omnis legislatio praeci-puae semper curaehabere debet, débita refle-xió, temperatus denique juris remediorum usus, et quam plurimae, quarum recensio e Judices quotidiano alioquin usu haec tractantes delas-sare nolo; uberem utique nobis gratiarum matériám praebet vel sola stabilitás et constau-tia praecipua scilicet haec omnis civilis insti-tutionis perfectio Tribunalibus nostris sapien-tia Caroli VI-ti Imperatoris, providisque majo-

rum nostrorum consiliis asserta; illud denique in restaurandis Tribunalibus, emendandisque legibus editum sapientiae documentum prorsus singulare, quod emendationibus his non peregrinae imbuerentur formae, nec aliud invetustis immutaretur institutionibus, quam quae iis temporum vitio acclhaeserunt, et justitiae administrationem morabantur, sed Tribunalium, Magistratum unique et Judicum vetustis usque nomenclationibus recentis, efficeretur potius, ut emendationes in consuetis formis essent acceptiores, firmareturque in populo religio sapientum patrum Institutionis adhaesio, et gentis characterem soliditatem, et fidelitatis in Principe maxima praebitura securissimi, nec tamen deesset in fastis exemplum, utiliter et citra commissum ullum corrigis totius vitium, praestitae Tribunalium et Magistratum emendationis, cujus necessitatem labentibus annis redire omnino aevi legislatio docuit „neque enim ullum ingenium tantum exstitit, ut quem res nulla fugeret, quisquam aliquando fuisset, neque Clinda ingenia conlata in unum tantum posse uno tempore providere, ut omnia complecterentur sine rerum usu ac vetustate!”

És az tagadhatatlan is, hogy nem volt nemzet, mely az ősi szokásokhoz oly erősen ragaszkodott volna mint a' magyar, mert azoknak szentségét szinte polgári létével tartotta öszveköttnek lenni.

Nemzetek akár „köz, akár magán-jogi rendszereiket normális állapotban fenekestül soha sem forgottak fel, mert „periculosa est omnis in Republica mutatio, nam eam sequitur repentina quaedam morum mutatio” és azért „in rebus novis constituendis evidens esse debet utilitas, ut recedatur ab eo Jure, quod diu aequum visum est.”

Igen de nincs szó a' közállományi jognak megváltoztatásáról, egyedül az egyszerű, a' közállományi jogot sehoggy sem érdeklő, és így alkotmányi állásunkra bal következést maga után még csak messziről sem vonható magántörvény-sz erkez etről van szó."

A' hol a' birtok mindig forog, sem osztályhoz, sem családdhoz nincs kötve, ott democratiai, – a' hol a' birtok nagy kiterjedésben elidegeníthetlenül kevesebb családokhoz van kötve, ott olygarchiai, – a' hol végre a' birtok öröksége számosabb családok között kisebb nagyobb, de nem túlságos mennyiségben a' családok fentartásairai tekintettel van felosztva, ott aristocratiai szint ölt az alkotmány.

Az elsőt senki sem kívánja; – ójjon tőle az Isten!

De ajánltatik szinte több oldalról a' második, midőn a' majorátusok felkaroltatnak; pedig ezen institutió az, melly majd kétszázad óta állván fen hazánkban, miután ennyi idő alatt majorátussal bíró nemzetséget talán tizet sem számlálunk, rokonszenvet nyerni nem tudott. Ez azon institutió, melly mellett felette nagy óvatosság kívántatik. Kell lenni minimumnak, mert nevetséges, és épen céliránytalan volna, ha minden tíz tizenkét telek majorátussá alakíttatnék; maximumnak pedig kell lenni azért, mert nem lehet, hogy a' megyéket két három család nyelje el, mi ha történik, az ország uradalmazva lesz, és ha úgy lesz, a' közép és kisebb nemesség megsemmisül, ennek pedig a' köz-jogi rendszerre lehető következését a' jövődő fogná megfejteni. A' múltat nézve azonban a' történetírás nyomán bátran állíthatjuk, miszerint ha a' közép- és kisnemesség nincs, megyei szerkezetünknek régen vége van, 's köz-jogi szerkezetünkkel is ott, hol jelenleg vagyunk, aligha állunk. Az oligarchia rendszerint szélsőségben jár, 's többnyire csak önhasznával 's tekintélyével foglalatoskodik, sőt a' hol szerét teheti, mint az annyira magasztalt Angolhonban, a' status fején is felülemelkedni törekszik; nálunk a' 15-ik század végén, és a' 16-ik

elején a' koronának 's egyházaknak jószágait, a' harminczadokat, sóbányákat, királyi városokat birtoka alá kerítette, a' kisebb birtokúakkal pedig miképpen bánt legyen? csak az 1291-iki 35-ik cikkely is bizonyítja, melly ezt rendeli „*fensiones coactae viribus careant*” mert „*aliqui ex Regnicolis vi, vei metu possessiones suas vendiderunt, aut etiam non vendentes Instrumenta venditionis contra se praepotentibus confici coacti fuerunt*”; de még ez sem volt elég, hanem az 1298-iki 33-ik cikk szerint szolgálatra is kényszerítették az olygarchák a' nemességet, úgy hogy azt kellett rendelni, hogy „*excommunicationem nunc latam incurrant ipso facto, et si de hujusmodi pressione nobilium Domino Regi constiterit, tales depressores persequi teneatur, digna ultione feriendos.*”

És hogy ezek így voltak, amaz 1307-iki oklevélben, melly szerint Robert Károlynak hódolat tétetett, meg van ismérve „*nobilesquoque Regni Hungariae, quos hactenus indigna Servitute oppressisse dignoscimtur, juxta naturalem ipsorum libertatem, cuicunque voluerint servire, seu propriis rebus curam inpendere permittantur*” sőt Robert Károly, midőn 1308-ikban hitet mondót, esküvel is kötelezte magát „*nobiles Regni Ungariae in approbato et antiquo jure servare, atque a Tyrannorum oppressione eripere.*”

Igaz ugyan, hogy később a' Duna, Tisza, Vágh, Mura völgyeinek nagy birtokosai a' nemességnek számtalan inscripttonalis leveleket adtak ki, mert önérdekök úgy hozta magával; később azonban az inscriptionalis leveleket kikerestették, és a' felhasználtaktól uradalmaikat a' lehetőségig kitisztították. –

Megóttá alkotmányunkat, hazánkat a' monarchico-aristocratiai rendszer, ez pedig az ősiségen alapul; ne döntsük meg tehát az alapot, de a' hol kell, – a' minthogy kell i' – igazítsunk, javítsunk.

X.

Kísértsük meg a' fő vonalakat:

Minden káptalannak legyen hiteles pecsétje, és minden káptalannak és conventnek legyen meghatározott kerülete, mellyen túl hivatalos eljárását terjeszteni nem szabad.

Minden örök-vallások az illető kerületi káptalanok, vagy conventek előtt tétessenek, mellyeknek jegyzékét és tökéletes kivonatát a' káptalanok és conventek minden félvnek végén az illető kerületben' megyéknek megküldeni tartozzanak, és midőn az örök-vallást jószágbóli kilépés, 's a' vevőnek belépése követi, az adás-vevés semmiségének terhe alatt szolgabíró és esküdt előtti átadásnak (resignationak) kelljen történni, melly alkalommal az örök-vallás eredetiben előmutattassék, 's annak az ő általok vidimálandó mását a' törvényes bizonyság a' megyének első gyűlés alkalmával mutassa be, melly azután a' levéltárba tétessék. – Mindezek ugyan a' megyék előtt is történhetnének, de azon esetre úgy szólván egész testületet képező hivatalt kellene alkotni.

A' zálogoknál szinte elkerülhetlenül történjék átadás, és a' zálog-szerződésnek egy eredeti példányát a' törvényes bizonyság a' megyének adja be, 's ez is a' levéltárba tétessék.

A' ki az eddigi viszonyokból (ki vévén az adósságit) eredhető követelését bizonyos évek alatt be nem perli, az elidősültnek tekintessék, és az így legyen majd a' jövő viszonyokra nézve is, következőleg az elidősülést ellenmondásokkal megszakítani ne lehessen, hanem csak perindítással.

A' zálogos kikötött, 's a' törvény által meghatározandó maximumon túl nem terjedhető esztendő' eltelésével, hacsak új szerződés nem tétetik, elidősülés vegye kezdetét, olly módon, hogy ha bizonyos megállapítandó évek alatt a' per el nem kezdődik, az a' keresetlevélnek örökre ellent álljon, – vagy a' mi a' megtartott tulajdonossággal inkább méltányosságban lenne, az is lehetne, hogy:

A' per-kezdésre kiszabott évek elteltével a' zálogos birtok azonnal régi záloggá válják, mellyet a' tulajdonos nem-

zetség bár mikor ugyan, hanem már csak felsőbb bíró előtt, és az örök árnak letétele mellett vallhassa magához, egyszersmind pedig mindenféle építéseket 's javításokat megtéríteni tartozzék.

Ezen eszme ellen azt hozhatni fel, hogy ez által ismét századok múlva kezdhető pereknek alapja vettetik meg, mellette pedig azt lehet mondani, hogy ha a' tulajdonos a' törvényszabta idő alatt a' zálogot az illető alsóbb bíróság előtt ki nem váltja, 's ennél fogva úgy mint az örökös birtokos, szabadon építtethet's javíthat, sőt bár melly csekély összegben tartja is a' zálogot, még is a' felperes a' jószágnak valóságos értékét tartozik megfizetni: akkor a' zálogba vevőnek méltányos panasza nem lehet, mert annyi igaz, hogy olly jószágot bír, melly iránt más a' tulajdonosságot fentartotta, és hogy a' zálogos szerződés szerint elébb is, és pedig kevésbbé kedvező feltételek mellett, tartozott volna kimenni a' birtokból.

Ha úgy szólván minden pert el akarunk zárni, vagy a' visszaszerzéseket quasi lehetlenné tenni, úgy a' nemzetségek jogainak, és következőleg az Ősiségnek tekintete egészen szem elöl fog bocsájtatni. Ha tehát ezen nézetnek hely adatik, akkor a' felebbi provisiót nemcsak a' teendő zálogokra szoríttatni, de az eddig tettekre is kiterjeszteni kellene.

A' férjhez ment leányokat, vagy a' 24. évet betöltött fiúkat előintés illesse, valamint szinte az osztályosokat is.

Az örök-vallásoknál az elidősülés a' bevallónak halálakor kezdődjék, és ha per által meg nem szakíttatik, bizonyos évek alatt betöltessék.

A' kiskorúsági évek minden elidősülésnél a' számlálásból kivétessenek.

Mind a' zálogoknál, mind az örökvallásoknál a' zálogos somma az átadás alkalmával készpénzül fizetessék le, vagy ha az nem történik, a' kötelező a' benne foglalt összeg elvesztésének terhe alatt az átadó törvényes bizonyság által hiteltesítsék.

Az előintés elmulasztása tekintetéből kezdett invalidatorius perekben nem a' jószágnak valóságos becs-ára, hanem csak azon öszveg fizettség le, mellyért az örök-vallás tétetett, mert miután előintést a' közgyűlésen eszközölni nem nehéz, méltán követelhetni, hogy a' vevő e' részben önbiztossága felől gondoskodni ne resteljen, és éppen ezért illy perekben a' felperes jogot se tartozzék bizonyítani, hanem csak ősi osztályos birtok-közösséget, mert itt különben is nem az örök-vallás megsemmisítéséről, hanem csak a' vevésbeni elsőbbségről van szó.

Ugyan ezen elv szerint volnának megbírálandók a' törvénytelen zálogos feltételeknek megsemmisítésére indítandó perek is.

Ex praejudicio kezdendő invalidatorius perekben a' felperesség' (Actoratus) megnyerésére jog bizonyítása kívántas-sék, és ezen kötelesség a' jelenleg folyamatban lévő perekre is terjesztessék ki olly módon, hogy ezen kötelesség alól csak azon esetben legyenek a' felperesek feloldozva, midőn a' visszaverési (repulsionalis) perben a' királyi tábla által már végső ítélet hozatott, mellynek foganata tiltás (prohibita) által nincs megállítva, önmagától értetődvén, hogy a' praejudicii perekből eredett táblai ellenállási (oppositionalis) perekben a' jogfeszetegetésnek helye többé nincs.

Azon eseteknek, mellyek az örök-vallást okszerűvé vagy éppen szükségessé teszik, a' törvény által meghatározva kell lenniök, mint p. o. az 182^{7/8}-ikban munkálkodott országos küldöttség meghatározta; és ha ezen esetek közül az örök-vallásban egy sem foglaltatik, akkor az örök-vallás egyszerűen ex praejudicio mint pusztá pazarlás megsemmisítésék, és ha a' visszaverési per-ótalom különben megtartatik is, annak ezen esetben hely ne adassék, hanem csak ellenállásnak. Egyszersmind pedig ezen esetben az alperesnek az örök-vallási öszveg egyedül számszerinti értékben fizettség vissza; a' mi azért is igazságosnak látszik, hogy minden törvényes ok nélküli örök-vallást senki se eszközöljön. Ha pedig a' tör-

vény által meghatározott okszerüségi esetek az örök-vallásban benfoglaltatnak, ezek az alperes mellett bizonyítsanak mindaddig, míg a' felperes által ki nem forgattatnak, és ha ez megtörténik, 's következőleg az örök-vallás megsemmisítetik, ha az alperes kívánja – jól szabályozandó – bírói becs alá menjen a' jószág, és ekkor a' felperes, a' mindennemű épületeken 's javításokon felül, még azon belső értékű szaporodást is, melly nem beruházások által keletkezett, hanem mellyet az idő adott, vagy is a' jószágnak valóságos értékét (condignum valorem) megfizetni tartozzék – és ezt méltán, mert az alperes bona fide hitte, hogy az, mit az örökötvalló előadott, merő igazság, fel nem tehetette tehát azt, hogy a' felperesnek eldődei nem igazat állítván, gyermekeiket, maradékikat okszerűtlen eladás által a' jószágtól elűtni szándékoztak volna – melly ebbéli rendszabás a' jelenleg folyamatban lévő invalidatorius perekre is kiterjesztendő lenne.

Nem fog-e a' fizetéseknek javasolt módja – a' múltat illetőleg – a' magánosok' pénzbeli viszonyainak kiegyenlítése tekintetéből kiadott, 's eddig szabálytvevő legfelsőbb 1812-diki intézkedésbe ütközni, és ha fog, miképpen lehessen azt elhárítani? az a' törvényhozó-testnek bölcseségétől függend. –

A' gyámnok tettének megerőtlenítésére (ad invalidationem facti tutorei) indított pereket az elmulasztott előintési pereknek elvei szerint volna méltányos elítélni, mert ott arról van szó, ha vajjon a' gyámnok' tette az árvára nézve hasznos volt-e vagy nem? ha hasznos volt, az örök-vallás megáll, ha pedig már eredetében káros volt, igen méltányos, hogy az, a mivel az idő' forgása a' jószág becsét neveli, az árvának szolgáljon kármentesítésül, a' vevő pedig adott pénzének visszanyerésével érje be. – Vagy talán legtanácsosb volna azt határozni, hogy gyámnokoknak, ha mindjárt természet és törvény-szerintiek legyenek is, az árvák jószágáról örököt vallani szabad ne légyen, hanem azt egyedül zálogba bocsáthassák.

Azon, hogy a' jószág nem folyvást az első vevőnek 's maradékinak kezénél van, felakadni nem lehet, mert a' későbbi vevő végezze dolgát a' szavatossal, és legyen a' vételben óvatos, a' mihez több körültekintés csakugyan nem kívántatik, mint mennyit a' hitelezők csak egy kölcsön mellett is ki fejtenek.

A' bíróság, keresetlevél, és ügy-út elleni kifogásait egyszerre tartozzék az alperes előadni, különben a' mi ellen kifogást nem tett, az – mint nem ellenzett – bíróiképpen alapításék meg.

A' bíróságok a' lehetőségig aránylagosan legyenek elfoglalva, következőleg senki se legyen kénytelen esztendőikig várni, míg pere vizsgálat alá kerülhet.

A' felperes a' pernek egyedüli ura ne legyen. Az, hogy a' pert meddig akarja szóváltólag húzni, vagy mikor akarja vizsgálat alá bocsájtani, ne kizárólag tőle függjön. Bizonyos grófi család majd 80-év előtt közbe tett ellenmondás okának adására kezdett táblai perében kevés híján – sőt jelenleg talán már egy híja sincs – három ezer alperest zaklat, költekertet 's függőben tart, pedig már számtalanok az alperesek közül önmagok kívánták a' pert ítélet alá bocsájtani, 's magokat az örökös zaklatás alól feloldoztatni; de ez rendelleninek látszik, mert ki látta a' pert a' felperes ellen ítélet alá bocsájtatni? – holott pedig ítéletet 's igazságot sürgetni egyik félnek csak azon joga van, melly a' másiknak, és ez annál inkább méltányos, mert nálunk a' felperes az alperest büntetlenül zaklathatja; az mondatik ugyan is, hogy köszönje meg az alperes, miszerint feloldoztatván, a' pertől megszabadult, pedig valóban igen igazságos volna, hogy választás nélkül minden perben, ha a' felperes ügyétől elesik, az alperesnek okozott költséget megtérítse, és viszont; a' mi ha így volna, a' felperes minden igaz ok nélkül perrel meg nem hurczolná az alperest, ez pedig a' perre okot nem adni, vagy ha megtámadtatik és igazságához nem bízik, azt barátság-

san elintézni igyekeznék, minden esetre pedig a' pert húzni-vonni tartózkodnék.

Igaz, hogy a' törvények rendszerint csak a' jövő, és nem az elmúlt eseteket is szabályozzák; de hiszen a' mik itt a' múltra nézve javasoltatnak, főképpen a' bíróságoknak a' fenálló némelly törvények lelkétől tett eltéréseit érdeklik, és semmi esetre sem nagyobbak 2-ik Ulászló azon törvénye rendeleténél, melly szerint a' városok és egyházak, szóval: a' polgárilag ki nem halható testületek örökös czím alatti vételtől nemcsak jövendőre eltiltatnak, hanem a' részökre azelőtt tett örök-vallások is záloggá változtattnak.

Intézkedni kell minden esetre a' majorátusok iránt is, és itt az első kérdés az: vájjon a' majorátusok elvileg megtartandók-e? azután pedig az a' kérdés támadhat: vájjon egyedül a' jövőre-e, vagy pedig a' múltat illetőleg is történjék intézkedés?

Elvileg a' majorátusok annál inkább megtartandók, menél inkább kedveznek a' vevőknek az ősiség tekintetében ajánlott intézkedések; szükséges tehát, hogy legyenek olly jószágok is, mellyek a' családhoz elidegeníthetlenül vannak csatolva; hanem –

Meg kellene határozni a' maximumot, és a' minimumot.

Felette kívánatos és üdvös volna, ha a' jelenleg fenálló majorátusokat is a' hozandó törvény által meghatározandó szabályhoz lehetne alkalmaztatni. – És ezen megszorítás alá főképpen azon majorátus esnék, melly az országnak körülbelül egy huszad részét teszi, és a' mellybe – a' mint számtalan részint már egyességek által befejezett, részint még folyamatban lévő perek bizonyítják – különben is sok családok jogai bekeblezvék, mellyek a' majoratusi testülettől – hacsak egyességek által meg nem tartatnak – szinte forgalomba kerültek volna, 's kerülhetnek, a' nélkül, hogy a' majorátussal bíró nemzetség maradékai e végett eldődeiket okozhatnák. –

A' majorátusok tekintetében figyelembe kellene venni a'

megyék kiterjedését is, hogy t. i. egyik-másik megye három-négymajorátus által ki ne meríttessék.

Ezek szerint, ha t. i. a' jelen időt meghaladó viszonyokból eredő pereknek megkezdésére határidő tétetnék, annak elmúltával mindenki tudná, hogy perrel többé meg nem támadtathatják, a' jelen időből eredő viszonyokat pedig a' felebbiek szerint mindenki igen könnyen kísérhetné figyelemmel.

Igaz, hogy jelenleg számszerint körülbelül harmadfélszáz ezer per van, melly a' táblai nevet viseli; de ezekből a' fentebbi elvek szerint fele bizonyosan ki fog mustráltatni, az pedig, hogy ha a' perek kezdésére zárt idő tétetik, és a' perlekedésnek útja megrövidítetik, annál több per fog majd kezdetni, vissza éppen ne tartóztasson senkit; mert kik fogják főképpen a' pereket kezdeni? bizonyosan azok, kik látván, hogy a' per' végét egy nemzedék alatt alig reményeletik, pert kezdeni, és jogaikat keresni nem merészelték, és kik ezek? a' közép- és kisebb nemesség, mert nem ezek bírják az uradalmak birtokosainak jószágát, hanem az ő jószágocskáik vannak az uradalmakba bekebelezve; ideje tehát, hogy ezen nemesség is nyerjen már gyors igazság-kiszolgáltatást, a' hatalmasok' irányában.

Eddig azon veres fonál, melly birtok- és törvénykezési rendszerünket főképpen végig futotta, kitűnőleg az ősiség volt; most már jövőre hogy a' hármas szín itt is együtt legyen, hozzá kellene fogni, az ősiség elvének megtartása mellett eszközölhető birtok-állandóságot, és egyiránt gyors igazság-kiszolgáltatást.

A' főkérdés az: dőljön-e, vagy álljon-e az ősiség? ha dől, felesleg volna ama specialitásokra tovább, és részletesen terjeszkedni, mellyeket azon esetre kell kifejteni 's megállapítani, ha az ősiség alapelvében meg áll; ha pedig meg áll, a' kérdések megfejtése az alapelvekből önkint foly.

A' legelső, legrendíthetlenebb alap-elv pedig, mellyen minden nyugodjék, az legyen „hogy törvénye egedte jogát mindenki megháborítás 's megcsönkítés

nélkül élvezze, és jogának megsértése 's ki-
játszása ellen, a' mennyire emberiképp lehet,
a' törvény által biztosítva legyen."

Igen, de „hactenus quoque multa, et multoties bona,
„utiliaque statuta fuerunt, etconclusa; quia tarnen observatio,
„et executio earum constitutionum subsecuta nusquam fuit,
„ideo omnia in irritum transierunt” mindent el kell tehát kö-
vetni, hogy törvénykönyvünknek ezen szavai a' mi korunkra
még csak távolról se legyenek alkalmazhatók. Nincs itt szó
olly sanctióról, minő p. o. az „Comites, vel Vice-Comites in
„exigendo subsidio négligentes ab officio removeantur, et
„restantias ex proprio solvant;” nincs szó p. o. olly eljárásról
A-i 1298. art. 11. terminus intra quem laesis satisfactio impendi
debet. Art. 12. extorta injuriarum condonatio pro nulla habeat-
tur. – Art.13. modus investigandi ejiismodi spolia. – Art. 14.
Poena in eos qui aut noluerint investigare, aut falsam fecerint
relationem – est excommunicato Art. 16. Poena in Religiosos
qui ejusmodi excommunicatos ad sacra admiserint – utelemo-
syna priventur. Art. 17. Poena in eos qui hujusmodi Religio-
sis elemosynam dederint. Art. 18. Rex statutam poenam etiam
sine juris strepitu irrogare potest. Art. 19. Poena in eos qui
pro ejiismodi reis vei intercesserint. Nincs igen is illy
eljárásról szó, de a' törvényeknek minden esetre legyen
foganatjuk.

A' magyar méltányos; kevés kivétellel mindenki meg-
nyugszik abban, hogy a' köz jólét előmozdítása pénz nélkül
eszközölhető nem lévén, tehetségünk szerint fizetni kell; már
evek óta sokan az I-ő Rész 9-ik cikkéhez különben erősen
ragaszkodók közöl is, belsőleg ezen fizetési eszmével meg-
barátkoztak, hanem a' dolgok rendét sorát másképpen fogták
s¹ jelesen úgy vélekedtek, hogy ha mindenek előtt azt tild-
ék, minő kedvezésekben részesülünk a' kereskedés tekinte-
tően, következőleg ahoz, hogy kellő ipar és szorgalom mel-

lett minő bevételre lehet számítani? csak megközelítőleg is vethetnének, akkor a' kiadásnak is mennyiségét sokkal szívesebben határoznák meg.

A' magyar nemesség a' tömegnek olly áldozatokat hozott, mellyekhez hasonlót békés utón ez még sehol sem nyert. A' hazának rendkívüli esetekbeni védelméről a' nemesség le nem mondott, és hazáját 's királyát sokkal is inkább szereti, mintsem hogy ezt tenné. A' rendszerinti ótalmazást teljesítik a' rendes seregek, és a' nemesség ezt – csak mindenképpen tisztában legyünk – bizonyosan kész lesz méltányolni, mert nem fogja magáról azt mondatni, hogy ingyen nézi a' napot. Oh! bár ifjainknak, kiknek keblét a' honszeretet melege annyira hevíti, kikben minden jóra, dicsőre a' hajlam, a' fogékonyság olly kitűnő, nyitnának mező arra, hogy ne egyedül a' megyei, vagy ügyvédi hivatalok kis terére lennének tehetéseik szorítva. Bár ezen fegyver-forgatási téren lehetne őket czélszerűen elfoglalni, mert hiszen ez azon tér, melly után az ő keblök főképpen vágyik, és éppen ezért is ne vegyük ki egészen a' nemzetet eredeti jelleméből a' nyereszkedési – csak anyagi tekintetekkel foglalatoskodtató – vágyaknak ébresztése által. Emlékezzünk arra, mit az 1525-iki országgyűlés felől a' fejedelemnek kiküldöttje a' többi között így ír vala „hoc Sua Majestas ita roborare voluit, ut quicumque „mercatorum in detrimentum Reipublicae sic per decern vei „caperet, vei cambiret, et hoc duo tantum testes comprobare „possent, extunc talis cambiens capite, et omnibus rebus pri- „varetur, quod Bovones vix comedunt, quia ipsi sunt omnigeni „mercatores, imo, et Fukarones”

Ne szakítsuk el ama viszonyt, melly az adományozási rendszer és kezelés által a' koronához, 's annak felkentjéhez csatol; azon viszonyt, melly minket ügyeinkben, bajainkban királyiszékének zsámolyához szólít. Ne kecsegtessük magunkat azzal, hogy a' magyar olvaszt; nézzünk körül és látni fogunk. Hát ha még a' kapu minden idegennek kinyitattik, és ha a' magyar közép- és kis-nemesség megsemmisítetik, vaj-

jon a' majorescók lesznek-e, kik olvasztani fognak? Nemzetiségünk most kezd fejlődni, ne tegyünk olly lépést, melly azt kinyílásában gátolhatná. Más az: egyes nemzetségeket bebo-csájtani, más pedig idegen elemekkel úgy szőlván elárasztani az országot, 's ezeknek birtok- és hivatali-befolyásuk 's kezelésök alá bocsátkozni. Más országokban, mellyekben a' hűbéri rendszer eltöröltetett, nem ez volt az állás; nincs ugyan is ország, mellyben az ország nevét viselő néptörzsök olly aránytalan számban állna a' többihez, mint mi nálunk. – A' világerért sem állítjuk azt, hogy „extra Hungariam non est vita” de engedjék meg, hogy legyen nekünk is a' mi hitünk szerint és sema' külsőleg fénylő, bensőleg nyögő Angliának gazdagságát, sem a' kamaráktól a' legközelebbi Curiákig menve, alkotmányos állását széles e' világon senkinek se irigyeljük. Korunkban írta egy tudós egyetemi tanítónk Statistikájában „hogy a' magyar nyelv tudása közelít a' csudához és egyedül „a' magyarok Istenének munkája.”

Mit tettünk? birtok- és hivatal-képességet adtunk. Mit akarunk még tenni? a' hon szükségeinek fedezésére, 's boldogságának előmozdítására fizetni; és ha ez így lesz, keletkezni fog a' születési aristocratia mellett egy másik, t. i. az ész- és érdembeli, mellyek a' boldogító monarchiái elemnek hozzájárulása 's felügyelése mellett egymást egyensúlyban fogják tartani, csak a' Mindenható az aristocratianak leggoszabb nemétől ójjon meg, melly pénzbeli.

És midőn ezeket tettük, és még tenni kívánjuk, nézzünk nyugodtan elibe a' jövőnek, visellessünk egy szomszéd nemzet bal sorsa iránt sajnálkozással és részvéttel, de azért hasonlótól ne rettegjünk, 's ne tulajdonítsuk azt éppen a' hűbéri-rendszernek; legyünk hajlandók valamit annak is tulajdonítani, hogy ott a' szabad választásnak, és szabad vétónak kicsapongásai a' saját királya által megjövendőlt enyészet alapját éppen akkor vetették meg leginkább, midőn eleink elég bölcsek voltak, maradékaikat ugyancsak ezeknek veszélyes következményitől, ez iránt alkotott törvények által megőni; tulajdonítsunk

valamit a' hatalmasok egymás-elleni szinte háború színét viselt ellenségeskedések általi felemésztésének, az elharapódzott megvesztegetéseknek, és luxusnak, és a' szerencsétlen vallási súrlódásoknak, 's jusson eszünkbe, hogy ott is mint Velenczében a' status fejének (ki itt más névvel neveztetett ugyan mint ott) tetejére nőtt az olygarchia, és ekkor ismét ne hagyjuk figyelem nélkül, hogy Róma példája szerint a' népek készebbek voltak magokat korlátlan hatalom alá vetni, csak hogy az olygarchiának nyomása alól kibontakozzanak.

Lesz, igen hihető, nagyon sok pénz lesz ezen földön, melyet Magyarországnak hínak, de hogy jelen körülményekben, ha t. i. óvatosak nem leszünk, nemzetiségünk rovására lesz, igen valószínű. Ezt valamivel meg kell vásárolni, igen merész lépést tehát ne tegyünk, főképp olytant, mellytől viszszalépésnek nincs helye.

Jó szándékát bárkinek is kétségbe venni nem szabad, annál kevésbbé szabad pedig ezt annak irányában, ki az ősiség melletti felszólalásra önérdék által legkevésbbé sem ösztönöztetvén, csak azért szólalt fel, mert szinte forrón érzi, miként minden igaz magyarnak jelszava: jó királyunk, édes hazánk, de magyar hazánk!

FOGLALAT.

	lapon.
I. Történeti visszapillantás	1
II. Folytatás. Birtoklás nemei, ősiség értelmezése, korona örökösödése, ...	9
III. Újabb törvényeink megdöntik-e az ősiség' alapját?	26
IV. További elemzése a' felhordott ellenvetéseknek	32
V. Bírák, ügyvédek	38
VI. Nihil est ab omni parte beatum	44
VII. Felvilágosításul, 's a' királyi Curia	49
VIII. Az ősiség összefüggése nemzetiség és alkotmányunkkal	56
IX. Hogyan lehet az újabb irányt régi szerkezeteinkkel kibékíteni?	60
X. Quid Consilii?	72